

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Тема 5. Регіональна економіка

Сутність державної регіональної політики, галузевої і територіальної економічної політики. Концепція державної регіональної економічної політики. Роль соціальних факторів у період формування нової регіональної політики. Нові форми регіонального розвитку продуктивних сил: СЕЗ, СП, регіональні науково-технічні парки, регіональні ринки.

Поняття про зовнішньоекономічні зв'язки. Зовнішньоекономічна діяльність і зовнішньоекономічна політика. Геоелементні пріоритети регіонального розвитку та зовнішньоекономічних зв'язків України. Наднаціональне (міждержавне) врегулювання територіальних економічних проблем України, співпраця України з міжнародними організаціями, участь у міжнародних програмах.

Лекції 12

Зміст

Сутність регіональної економіки та її територіальні особливості. Економіка регіонів України й особливості регіонального розвитку	2
Становлення регіональних ринкових відносин. Формування інфраструктури регіональних ринків.....	2
Регіональні економічні об'єднання.....	6
Регулювання підприємницької діяльності в регіоні.....	7
Нові форми регіонального розвитку продуктивних сил.....	9
Регіональна економічна політика України й особливості регіонального розвитку. Управління регіональним розвитком. Зовнішні економічні зв'язки та їх роль у розвитку продуктивних сил України і регіонів.....	11
Сутність, цілі та завдання регіональної економічної політики.....	11
Концепція державної регіональної економічної політики в Україні та її реалізація.....	17
Актуальні проблеми регіональної політики України та їх розв'язання.....	18
Система органів управління в регіоні, їх завдання та функції.....	22
Планування та прогнозування у регіональній політиці регіону.....	25
Зарубіжний досвід управління регіональним розвитком та проведення регіональної політики.....	30
Зовнішньоекономічні зв'язки.....	31
Структура і логіка Закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність" (1.09.2006р.).....	33
Примітки.....	35

Студента ____ к ____ гр
факультету _____

Упорядники: Коротун С.І.
к.геогр.н. Романів О.Я.

Рівне 2007

СУТНІСТЬ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЇЇ ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ. ЕКОНОМІКА РЕГІОНІВ УКРАЇНИ Й ОСОБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Становлення регіональних ринкових відносин. Формування інфраструктури регіональних ринків

Регіон – будь-яка значна за площею територія, яка може виділятися відповідно до її природних, економічних, інших особливостей чи відповідно до інших потреб і є складовою частиною держави або охоплює частини кількох держав чи кілька держав.

Згідно з визначенням Хартією регіоналізму, ухваленою у 1988 році Європарламентом, регіоном є „...гомогенний простір, що має фізико-географічну, етнічну, культурну, культурну, мовну спільність, а також спільність господарських структур та історичної долі”. Звичайно під регіоном у вітчизняній практиці розуміють „частину державної території, яка має певні природнокліматичні, економічні, етнокультурні, історичні і інші особливості”.

Ринкові відносини є антиподом лімітно-розподільчої системи зв'язків і залежностей. Вони передбачають різноманітність форм власності, свободу вибору партнерів, використання цін, що ґрунтуються на співвідношенні попиту і пропозиції, конкуренцію і оптимальні норми взаємовідносин партнерів, наявність розвиненої фінансово-кредитної системи, яка обслуговує сферу обігу, еквівалентні відносини між суб'єктами регіональної системи і т. д. Форми вияву цих відносин у кожній області різні залежно від соціально-економічної структури, природних умов, стартового рівня економічного і соціального розвитку.

За економічною суттю регіональний ринок є сукупністю висококалізованих соціально-економічних процесів і відносин у сфері обігу, яка формується під впливом попиту і пропозиції кожного адміністративно-територіального утворення.

Разом з тим ринкові відносини породжують негативні наслідки (різке підвищення цін на більшості видів продукції і товари широко вжитку; падіння виробництва; зниження рівня життя; посилення розмежування населення за доходами і матеріальною забезпеченістю; зростання інфляційних процесів) та ускладнюють умови розв'язання економічних і соціальних проблем регіонального розвитку.

Становлення ринкової економіки неминуче призводить до ліквідації збиткових підприємств і скорочення малоефективних робочих місць, загострює проблеми збалансування трудових ресурсів і робочих місць, а також працевлаштування, ускладнює процес забезпечення населення товарами у зв'язку з вільним ціноутворенням, посиленням диференціації в рівнях економічного і соціального розвитку регіонів. Ці неординарні ситуації потребують і неординарних методів їх регулювання.

Механізм ринкового регулювання не в змозі розв'язувати довгострокові стратегічні завдання, забезпечити соціальний захист населення, а також гарантувати справедливості у розподілі та споживанні національного доходу, здійсненні регіональної ресурсозберігаючої політики, забезпеченні інженерно-технічного облаштування території, формуванні єдиних соціально-економічних принципів містобудування. Не слід очікувати від механізму ринкових відносин і вирішення екологічних проблем. Регіональні ринкові відносини зумовлюють протистояння між населенням як сукупності споживачів і низкою суб'єктів ринкових зв'язків.

До нових учасників ринкових відносин можна віднести:

- населення з грошовими ресурсами, за які в будь-якому місці і в будь-який час можна було б придбати товари і отримати послуги відповідного асортименту і якості;

- підприємства різних форм власності, що виробляють товари широкого вжитку і надають послуги, незалежно від їх відомчої підпорядкованості;
- сільськогосподарські підприємства;
- кооперативи, що виробляють товари і послуги;
- особи, що займаються індивідуальною трудовою діяльністю;
- житлові і гаражні кооперативи;
- індивідуальні підсобні господарства і садово-городні кооперативи.

Становище учасників ринкових відносин залежить від рівня розвитку виробництва і темпів зростання доходів населення.

Регіональні ринки можна згрупувати за різними ознаками.

Багаторівневий характер територіальної організації сфери обігу передбачає різний *територіальний масштаб, або ареал ринків*. За цією ознакою розрізняють такі регіональні ринки: *поселенські* в населених пунктах сільської місцевості, *районні, міжрайонні, міські, обласні, міжобласні, загальнодержавні, міждержавні*. Кожний вид ринку має свою інфраструктуру з особливостями її розміщення, розвитку та функціонування, місткістю, каналом і схемою товарообороту.

За місцем товарів у регіональному відтворювальному процесі виділяють ринки *споживчі, ринок засобів виробництва, ринок капіталу і цінних паперів, ринок праці*. Якщо результативність споживчих ринків виявляється в рівні життя населення, то ринок засобів виробництва ґрунтується на державному замовленні та економічній самостійності і відповідальності виробників. Залежно від споживчих властивостей товарів виділяють ринки одягу, взуття, тканин, цукру, фруктів тощо.

Основу регулювання регіональних ринків має становити *науково обґрунтована схема економічного районування сфери обігу*, найголовнішими ланками якої є реалізація засобів виробництва, зовнішня торгівля, переважна частина закупівель сільськогосподарської продукції і продажу товарів населенню. Районування обороту товарних ресурсів дає змогу комплексно вирішувати питання ринкоутворення в загальній схемі розвитку і розміщення продуктивних сил регіону. Воно передбачає визначення центрів концентрації виробництва продуктів і зон збуту. При цьому треба виходити з того, що рух товарів повинен здійснюватися з районів виробництва через оптові організації, розміщення яких більш сприятливе відносно районів споживання. Крім того, треба враховувати порівняльну ефективність руху різних товарів у конкуруючих напрямках та їх собівартість у районах споживання.

Районування сфери обігу вирішує три взаємозв'язаних завдання:

- визначення ролі місцевого промислового і сільськогосподарського виробництва у формуванні фондів споживання регіонального ринку, а також економічно обґрунтованої зони збуту товарів місцевого виробництва за межами регіону;
- групування територій з однаковими соціально-економічними і природними умовами, що впливають на розміри попиту та його структуру;
- визначення оптимальної схеми розміщення оптових баз з урахуванням безперервного постачання товарів для задоволення потреб населення при мінімальних господарських витратах обігу, максимальній швидкості обороту товарних ресурсів.

У регіональній економіці існують *об'єктивні суперечності між ринком і виробництвом, між попитом і пропозицією*. За класичною схемою розв'язувати їх треба через розвиток продуктивних сил і підвищення рівня життя населення. Виявляються ці суперечності в тому, що територіальна структура виробництва не збігається із структурою споживання, розміщення виробництва — з географією попиту, сезонність виробництва — з сезонністю споживання. Отже, виникає потреба в організації такої системи ринкових зв'язків, яка б могла розв'язати ці суперечності.

На розміщення підприємств сфери товарного обігу впливають як економічні, так і містобудівельно-планувальні чинники, головними з яких є: розміри міста і сільського населеного пункту; чисельність і густота населення; коефіцієнт близькості населених пун-

ктів; зонування міських територій; розміщення промислових об'єктів, адміністративних і культурних закладів; транспортні зв'язки; напрями й інтенсивність основних потоків руху; купівельна спроможність населення та ін. Функції сфери обігу в кожній адміністративній області визначаються переважанням тих чи інших чинників.

З огляду на територіальну організацію сфери товарного обігу і формування регіональних ринків області України можна поділити на три групи.

Області першої групи мають найсприятливіші умови розвитку, тому стають центрами широкого міжрайонного обміну. Виробництво в них за масштабами може забезпечити окремими групами товарів як внутрішньообласні, так і міжобласні потреби. Це створює умови для концентрації у сфері обігу великих мас товарів як для місцевого, так і для позарайонного споживання. У таких областях розміщені великі оптові бази та асоціації оптової торгівлі міжрайонного значення.

До другої групи належать області, в яких товарно-грошові відносини та інтереси ринку обмежуються переважно забезпеченням внутрішньообласних потреб у слабомобільних товарах широкого вжитку. Як правило, більшість продовольчих товарів виробляється всередині адміністративної області.

Третю групу становлять області, де ринок формується за рахунок завезення значної кількості товарів з інших областей країни.

Наведене орієнтовне групування областей за ознаками формування ринків та їх функціями визначає структуру товарообороту та оптимальні розміри оптових і роздрібних підприємств;

Ринкові відносини дедалі більше розширюються, охоплюючи крім товарів і послуг також житло, капітал, інформацію, тобто структура регіонального ринку стає багатосекторною. Її сектори пов'язані між собою і в сукупності повинні повністю забезпечувати потреби населення.

Ринок споживчих товарів — це територіальна організація сфери обігу, яка повинна забезпечити на основі різних форм товарно-грошових відносин потреби населення при мінімальних витратах обігу. Регіональний ринок споживчих товарів характеризується:

- наявністю промислового і сільськогосподарського виробництва з-обсягом товарної продукції, достатнім для формування внутрішньо- та міжрегіональних балансів товарів народного споживання;
- наявністю в регіоні економічно вигідних міжрегіональних та внутрішньорегіональних зв'язків у забезпеченні населення товарами широкого вжитку;
- значною місткістю ринку споживчих товарів, який безпосередньо залежить від платоспроможного попиту населення та рівня розвитку невиробничої сфери регіону;
- обов'язковим поєднанням програмно-регулятивних та неорганізованих започаткувань у формуванні регіонального ринку.

Перелічені ознаки регіонального ринку споживчих товарів характеризують його як єдину територіальну систему організації сфери обороту товарних ресурсів. Вони є важливими для прогнозування перспектив розвитку цієї сфери та рівня споживання.

Ринок послуг для населення характеризується досить високим ступенем локалізації, оскільки більшість різних видів послуг стабільно «прив'язана» до території. Вони локалізовані в межах сільських населених пунктів, міст або міської агломерації, крім санаторно-курортних і туристичних послуг міжрайонного транспорту.

Для прогнозування місткості ринку побутових послуг необхідно згрупувати їх за видами: послуги з ремонту предметів, послуги з виготовлення предметів, послуги особистого характеру та ін.

Ринок житла — нове явище в економічних відносинах. Він передбачає: продаж квартир; розширення індивідуального житлового будівництва; підвищення плати за надлишки житла; створення спеціальних контор з продажу житла і банків, які видають позики під житлове будівництво; продаж земельних ділянок;

створення невеликих самостійних підприємств, які виробляють матеріали із місцевої сировини, санітарно-технічне устаткування тощо, монтують системи індивідуального енерго- і тепlopостачання і продають цю продукцію за ринковими цінами.

Місткість ринку житла визначається наявністю основних фондів житла та їх структурою.

Ринок засобів виробництва в процесі становлення посилює горизонтальні зв'язки, характер яких визначатиметься доцільністю і ринковою кон'юнктурою. У процесі організації ринку засобів виробництва важливими є такі групи внутрішньорегіональних зв'язків виробників:

- замовлені технологічною взаємодією та послідовністю переробки сировини, включаючи отримання готової продукції;
- оптово-посередницькі зв'язки, які є нестійкими; їх географія змінюється залежно від характеру споживання, економічної вигоди та партнерської взаємодії;
- які здійснюються через бази і склади постачальницько-збутових органів.

Для підвищення економічної заінтересованості підприємств і збільшення ринкового обороту державні замовлення стимулюватимуться податковими пільгами за рахунок державного бюджету. Відповідно до державного замовлення забезпечуватимуться пріоритетні поставки продукції, сировини, матеріалів для потреб оборони, виконання зобов'язань по експорту та інших потреб держави. Частина продукції підприємств залишатиметься в їх розпорядженні і може бути реалізована на вільному ринку. Місцеві органи управління повинні стимулювати економічну заінтересованість підприємств у забезпеченні за рахунок цієї частини продукції внутрішньорегіональних потреб.

Проте можлива ситуація, коли регіони певної спеціалізації виявляються у пріоритетному становищі, а інтереси інших регіонів будуть обійдені. Щоб цього не сталося, повинен діяти механізм міжрегіональної взаємодії. Тоді істотно зростає роль посередників в організації руху товарів (регіональний ринок засобів виробництва, товарні біржі, ярмарки, системи комерційної інформації тощо).

У зв'язку з переходом від лімітно-розподільчих до товарно-грошових відносин зростає значення надійної інфраструктури регіонального ринку. Вона включає: матеріально-технічну базу оптової і роздрібною торгівлі; базу вивчення попиту та інформаційно-комерційне забезпечення учасників ринкових відносин; кредитно-розрахункові структури.

Матеріально-технічну базу оптової і роздрібною торгівлі становлять об'єкти акумуляції товарів та їх зберігання, торгові приміщення підприємств оптової, роздрібною торгівлі та громадського харчування, спеціалізований транспорт, об'єкти сервісу для обслуговування споживачів товарів, особливо технічно складних у процесі експлуатації, тощо.

Об'єктами акумуляції товарів та їх зберігання є: оптові бази, через які встановлюються міжрайонні зв'язки та формується належний асортимент продукції для кожного регіону; сховища; складські приміщення; холодильне і тарне господарство; вантажно-розвантажувальне і торгове устаткування; всі об'єкти для зберігання товарної маси. Від рівня, структури і якісних характеристик матеріально-технічної бази залежать обсяг закупівель і витрати часу покупців, рентабельність підприємств та ефективність використання капітальних вкладень.

Інформаційне забезпечення регіональних ринків пов'язане з науковим обслуговуванням платоспроможного попиту, вивченням його динаміки і просторово-часових характеристик. У кожному регіоні мають бути створені спеціалізовані служби з вивчення попиту, оснащені сучасною обчислювальною технікою.

Спеціалізована інформаційно-комерційна служба з вивчення попиту в регіоні включає служби: маркетингу, реклами, фірмовою торгівлі, економічну і юридичну. Служба маркетингу є ланкою зв'язку між підприємствами як у регіоні, так і за його межами.

Комерційні банки, які є складовою інфраструктури регіонального ринку, мають забезпечити: стимулювання розвитку підприємств торгівлі, впровадження прогресивних форм кредитування фінансування розрахунків, що сприяють прискоренню обігу оборотних коштів, підвищенню рентабельності продукції, зміцненню розрахункової дисципліни.

Комерційні торгові банки акумулюють вільні кошти підприємств і організацій торгівлі за певний відсоток і використовують їх для надання кредитів на пільгових умовах порівняно з кредитами державних банків. Комерційні банки можуть надавати підприємствам і організаціям коротко- та довгострокові кредити на розвиток матеріально-технічної бази, будівництво підприємств торгівлі, громадського харчування, роздрібною мережі та інших об'єктів.

Нагромадивши достатню суму кредитних ресурсів, комерційні банки можуть планувати розширення участі своїми кредитами в розвитку суміжних підприємств, акціонерних товариств, асоціацій, розширення комерційних зв'язків з промисловістю для збільшення виробництва товарів народного вжитку.

Економічний механізм регулювання регіональних ринків включає: соціально-економічні орієнтири їх формування; стимулювання виробництва товарів; фінансування оптової і роздрібною торгівлі; кредитування і регулювання відсоткових ставок; диференційовані торгові знижки, ціни і тарифи; правові норми ринкових відносин, а також механізм роздержавлення оптової і роздрібною торгівлі.

Ринок споживчих товарів і послуг має регулюватись за допомогою економічних методів, оскільки:

- регіональний ринок навіть при збалансованості попиту і пропозиції є предметом економічного регулювання, що підтверджується досвідом розвинених країн;
- ринок споживчих товарів виступає як сфера реалізації головної функції регіональної системи — задоволення матеріально-побутових потреб населення;
- регіональне регулювання через економічні нормативи може вплинути на процес ціноутворення, проте тільки при врахуванні законів ринку.

Регіональні економічні об'єднання

Соціально-економічний розвиток адміністративного району має бути комплексним — це вимога часу. Її виконання нині пов'язане не лише з традиційним економіко-географічним аналізом виробництва і життя населення, а й з кардинальною зміною виробничих відносин.

Започаткування економічної реформи показує, що оновлення господарського механізму неможливе без зміни відносин форм власності. З їх перебудовою безпосередньо пов'язана поява конкуруючих вільних товаровиробників — суб'єктів ринкових відносин.

Певні види власності регіоналізуються і можуть бути об'єднані в *групу регіональної власності*. До складу регіональної власності входять природні об'єкти, предмети матеріальної і духовної культури, майнові комплекси та результати їх господарського використання, крім власності окремих громадян, підприємств і організацій.

Тому першочерговими є питання формування і реалізації власності адміністративного району, співвідношення її з іншими формами власності, взаємодія різних власників з органами місцевого самоврядування. Йдеться про *муніципальну власність*. Поки що цей термін не дістав визнання в офіційних документах, проте використовується у деяких документах та науковій літературі для позначення власності району, міста, селищної і сільської Рад.

Основними напрямками роздержавлення, поряд з регіоналізацією, є *колективізація і приватизація*. Вони відображують розвиток колективної, групової і приватної власності. Для діючих підприємств пропонуються такі форми групової власності, як разовий і поступовий викуп, оренда з наступним викупом і без нього.

Заслугує на підтримку продаж трудовим колективам у колективну власність нових підприємств, що профінансовані державою. Вона сприяє розширенню перспективи сектора колективної власності за рахунок найбільш продуктивних і прибуткових групових самоврядних підприємств і організацій, змінює зміст державної інвестиційної політики. В адміністративному районі цю функцію може виконувати місцевий орган управління, який надає для продажу трудовим колективам муніципальні підприємства або бере участь у створенні колективних підприємств на правах організатора.

Практичний досвід переходу до ринку виявляє дедалі нові форми приватизації. Ці форми привласнення варто шукати не лише за межами державної власності, а й усеї ринку. При цьому зростає роль *податкової і цінової політики*. Функції і внески підприємств різних типів у комплексний розвиток району треба визначати не стільки за характером власності, скільки за ефективністю їх спеціалізації і якістю податкової системи. Податки мають бути єдиними для всіх підприємств: це податок на прибуток і територіальний (податок на нерухоме майно). Для деяких підприємств і територій доцільно розробити економічні заходи щодо протекційної, або обмежувальної власності.

Потенційна різноманітність власників ставить нові питання територіального розвитку. Головне з них — як організувати самостійні господарські суб'єкти для реалізації загального територіального інтересу, забезпечити їх спрямовану й ефективну взаємодію з метою комплексного соціально-економічного розвитку. Суттєвою формою такої взаємодії може бути лише *самоорганізація*, а зовнішньою — *територіальна асоціація власників* на економічній основі. У цій формі не передбачається «усупільнення» майна учасників регіонального розвитку. Місцеві органи управління виступають лише ініціатором і рівноправним членом такої асоціації.

Територіальна асоціація власників становить економічну основу районних економічних об'єднань, характер і напрям діяльності яких визначається специфікою і рівнем розвитку району.

В умовах становлення господарського механізму, орієнтованого на ринкові відносини, розширення самостійності підприємств, зміцнення госпрозрахункових засад виробничої діяльності, економічні важелі повинні стати домінуючими, а адміністративні — обмежуватися сферою нормативного регулювання. На територіальному рівні управління економічні методи мають більше значення, ніж у галузевих системах, оскільки адміністративна сила територіальних органів значно менша порівняно з галузевими. Економічний механізм має бути таким, щоб територіальні органи були зацікавлені в ефективній роботі всіх підприємств території незалежно від їх відомчого підпорядкування, а галузі мали реальну віддачу від комплексного розвитку областей, міст, районів.

Розв'язання завдань територіальної концентрації коштів для фінансового розвитку регіону пов'язане з пошуком і впровадженням нових форм фінансових відносин. Перспективним щодо цього є *районне акціонерне товариство* (РАТ). Створюється РАТ з ініціативи та при обов'язковій участі органу місцевого управління. По суті, вся господарська діяльність місцевих органів управління може бути пов'язана з РАТ.

РАТ є формою організації діяльності, пов'язаної з комплексним соціально-економічним розвитком регіону. Як складова частина регіонального господарського механізму РАТ сприяє реалізації населенням регіону права на муніципальну власність, розвитку його підприємницької і соціальної активності.

Регулювання підприємницької діяльності в регіоні

У Законі України «Про підприємництво» зазначається, що підприємництво є самостійною ініціативою, систематичною, на власний ризик діяльністю в галузі виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг та заняття торгівлею з метою одержання прибутку. Підприємництво — це засіб підвищення якості життєдіяльності населення регіону, тому мають бути розроблені заходи щодо його підтримки і стимулювання. В кожному регіоні має бути розроблений *робочий сценарій розвитку підприємницької діяль-*

ності відповідно до прийнятих законодавчих і нормативних актів. У сценарії передбачають розвиток вільного підприємництва та економіки регіону в таких напрямках:

- формування ринкової інфраструктури; створення умов для роздержавлення і приватизації великих і середніх державних підприємств та включення їх у ринкові відносини відповідно до законодавчих та нормативних актів;
- формування регіональних ринків і на їх основі розвиток та підтримка вільного підприємництва;
- створення зон вільного підприємництва; створення зон технополісу і підготовка кадрів нової формації.

Розвиток підприємництва в регіоні означає:

- збільшення кількості самостійних, незалежних від державних структур підприємств, закладів та інших утворень, які є носіями ринкових відносин; збільшення кількості підприємств у регіоні;
- розширення підприємницької діяльності; зростання значення результатів підприємницької діяльності; розвиток правових засад основи підприємницької діяльності; підвищення престижності підприємницької діяльності.

Для створення ефективного ринкового середовища потрібна розгалужена *ринкова інфраструктура* — інститути, заклади, що нагромаджують і оперативно опрацьовують інформацію, яка фіксує рух капіталу, робочої сили, товарної маси та ін. Відповідні інститути і заклади ринкової інфраструктури повинні постійно подавати інформацію про зміну основних параметрів ринкових відносин, а саме: прогноз попиту і пропозиції на основні види продукції виробничо-технічного призначення і товарів народного споживання; про ринки збуту; про ціни, рівень життя і зайнятості; про заходи, вклади, акції, курси грошових одиниць і цінні папери, банківські ставки, інвестиції тощо, без знання яких нормальний ринок і економічно обґрунтована підприємницька діяльність неможливі.

Така інформація потрібна кожному підприємцеві, господарському суб'єкту. Вона використовується також в регулюванні ринку органами місцевої виконавчої влади через створену ринкову інфраструктуру, проте без прямого адміністрування.

Функціями органів місцевої виконавчої влади в регулюванні ринкових відносин є такі:

- створення умов для нормальної **діяльності ринку і підприємництва** (правовими та економічними **заходами**);
- стимулювання удосконалення технології і підвищення кваліфікації робочої сили (наука, промисловість, освіта та ін.);
- організація системи соціальних гарантій;
- забезпечення раціонального використання природних ресурсів і охорони природного середовища.

Сучасні підприємці займаються індивідуальною трудовою діяльністю, працюють в кооперативах, малих підприємствах та різних приватизованих утвореннях. Вони істотно не впливають на економічне життя регіону і до того ж не мають реальних перспектив для подальшого кількісного зростання і посилення економічного впливу на стан справ у регіоні. Ця перша хвиля підприємців практично вичерпала себе.

Друга хвиля підприємців формується одночасно з роздержавленням і приватизацією підприємств, що перебувають у державній і комунальній власності. Одна лише приватизація великих і середніх державних підприємств може створити достатні умови для формування середовища цивілізованих підприємців і виникнення розвинених ринкових відносин.

Зміна власності — не самомета, а засіб формування нового державного і приватного ринкового підприємництва, тобто не усунення функцій і ролі держави, а зміна їх. Держава перестане бути єдиним власником, проте законодавче визначатиме норми діяльності усіх власників.

Нові форми регіонального розвитку продуктивних сил

Одним з напрямів стимулювання економічної активності на регіональному рівні є створення територіально-господарських формувань — **спеціальних (вільних) економічних зон (СВЕЗ)**. Кожна така зона — це частина території країни, на якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності, порядок застосування та дії законодавства.

Основними типами СВЕЗ є: *зовнішньоторговельні* (експортні, імпорتنі, транзитні, порто-франко, вільні митні зони, митні склади тощо), *комплексно-виробничі* (експортні або імпорتنі орієнтовані), *науково-технічні зони* (у формі регіональних інноваційних центрів, науково-виробничих парків та локально-інноваційних центрів), *туристично-рекреаційні, офшорні* (банківсько-страхові) та *зони прикордонної торгівлі*.

Світовий досвід створення і функціонування СВЕЗ різної модифікації досить вагомий. Численність типів і форм СВЕЗ, активний процес їх створення у другій половині ХХ ст., а також характер впливу на внутрішньоекономічний розвиток держав, де їх впроваджено, визначає інтерес до дослідження цього утворення. СВЕЗ запроваджені у 84 країнах світу, всього їх 1060. У них виробляється і з них вивозиться 15 % продукції світового обороту.

Найбільш загальними рисами і тенденціями розвитку СВЕЗ є такі:

вони постійно територіальне розширюються, поліпшують свою інфраструктуру, забезпечують більш зручні умови зв'язку із зовнішнім світом;

особливий режим їх управління стає дедалі ліберальнішим і пільговим для іноземних підприємств;

розширюється галузевий склад СВЕЗ, підвищуються їх ефективність та рентабельність капітальних вкладень;

створюються передумови (парки, технопарки) наукомістких галузей виробництва, насамперед виробів електроніки, сучасної оргтехніки, оптичного і медичного устаткування.

Вибір моделі адміністративно-господарського управління СВЕЗ залежить від її типу і розміру території, особливостей державного устрою країни, розвитку приватного сектора та ін. Певна господарська відокремленість зони позначається на характері її бюджетних взаємовідносин з органами адміністративно-територіального управління вищого рангу. Переваги СВЕЗ перед іншими формами господарської організації в тому, що обмеженість зон дає змогу в значно коротші строки нівелювати різницю між національними і типовими для міжнародної практики умовами підприємницької діяльності і значно підвищити ефективність капітальних вкладень.

Як правило, СВЕЗ створюються на території з вигідним географічним положенням. Національні законодавства регулюють порядок їх створення і функціонування на своїх територіях, а уряд визначає оптимальну стратегію кожної з них. Підприємцям у таких зонах надається максимальна свобода дій у виборі партнерів, визначенні обсягів і номенклатури виробництва, асортименту виробів, порядку наймання та звільнення робітників, оплати їхньої праці, ціноутворенні.

У створенні СВЕЗ розрізняють такі етапи:

1. Вибір цілей і основних напрямів функціонування, сфери діяльності.

2. Вибір району і визначення його меж.

3. Розробка техніко-економічного обґрунтування доцільності створення зони з урахуванням: телекомунікаційних, транспортних та інших можливостей зв'язку з міжнародними ринками; ступеня розвитку ринкової інфраструктури (банків, страхових фірм, бірж, транспортно-експедиторського обслуговування іт. д.); рівня промислового розвитку; організації матеріально-технічного постачання і збуту продукції; забезпеченості кадрами; наявності житлового фонду та іншої соціальної інфраструктури.

4. Визначення обсягів і джерел фінансування процесу створення і наступного функціонування зони.

5. Розробка організаційної структури управління зоною і підпорядкованість її місцевим та державним органам управління.

6. Установлення господарських взаємовідносин підприємств, що входять до сфери діяльності зони і розташовані за її територіальними межами.

7. Визначення можливостей іноземних партнерів щодо створення СВЕЗ, в тому числі ділових, із зазначенням кредитоспроможності, ступеня зацікавленості та ін.

8. Розробка принципів ціноутворення, кредитування, податкового, валютного і митного регулювання відповідно до світових ставок, а також інших пропозицій іноземним партнерам, що створюють для них режим найбільшого сприяння.

9. Проведення державної експертизи пропозицій щодо створення СВЕЗ.

10. Вирішення питання про створення СВЕЗ з відповідними місцевими органами влади.

11. Остаточне рішення уряду країни щодо створення СВЕЗ.

Створення і функціонування СВЕЗ передбачає виділення їй національними банками кредитів і позик для розвитку виробничої та соціальної інфраструктури. Вітчизняним, спільним та іноземним підприємствам, що працюють у СВЕЗ, надаються різні пільги. Рівень їх повинен залежати від ступеня відповідності сфери діяльності підприємств, особливо зарубіжних, основному виробничому напрямку зони. Як правило, такими пільгами є: зниження або повна відміна податків на прибуток, а для іноземних підприємств і партнерів спільних підприємств — на переказ прибутку за кордон; видача податкових кредитів, тобто звільнення від податків з наступною їх виплатою; встановлення термінів прискорення амортизації основних фондів.

У сфері митного оподаткування передбачаються такі пільги: звільнення від мита і податків на імпортозамінну продукцію, що надходить на територію СВЕЗ для споживання і переробки, складання і наступного реекспорту; звільнення від сплати експортних мит, експортних податків, ліцензування і квотування експортної продукції, виробленої в СВЕЗ та ін.

Валютний режим СВЕЗ має стимулювати надходження іноземного капіталу, взаємодію його з національною економікою та світовим ринком. Тому валютний механізм визначається, як правило, для кожної зони з урахуванням її цілей, функціонального призначення та відповідних економічних умов.

Організація СВЕЗ в Україні має здійснюватись відповідно до Закону України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» (1992 р.), а також до Постанови Кабінету Міністрів України «Про концепцію створення спеціальних (вільних) економічних зон в Україні» (1994р.).

В Україні існують регіони із специфічними характеристиками базового рівня економічного розвитку, структури господарства, демографічної ситуації, підприємницької активності та готовності до розвитку ринкових відносин. Це вимагає використання гнучких важелів управління їх розвитком та адаптації загальнодержавних економічних програм до специфічних умов окремих регіонів. Для цього може бути використаний механізм СВЕЗ. Ринкове трансформування економіки України, подолання структурного застою і відокремленості від зв'язків світового господарства визначає такі цілі створення СВЕЗ:

стимулювання структурних змін та прискорення соціально-економічного розвитку регіону;

активізація спільної підприємницької діяльності;

збільшення поставок високоякісних товарів на внутрішній ринок;

активізація науково-технічного обміну, залучення і впровадження нових технологій;

запозичення передового організаційно-управлінського досвіду;

створення і розвиток інституцій ринкової інфраструктури;

поліпшення використання природних і трудових ресурсів, залучення зовнішніх інвестицій.

Відповідно до наявних умов доцільним є формування в Україні багаторівневої диверсифікованої структури СВЕЗ різних типів, передусім науковомістких, економічних та спрямованих на впровадження досягнень науково-технічного прогресу.

Нині в Україні є можливість для створення таких типів СВЕЗ:

комплексних багатofункціональних, що орієнтовані на обслуговування потоків зовнішньоторговельних вантажів у Закарпатській, Львівській та Одеській областях. Їх діяльність може доповнюватись туризмом, співробітництвом у галузі електроніки та машинобудування тощо;

туристичні зони в Криму, Чернівецькій та Волинській областях з ефективним режимом стимулювання інвестицій у сферу рекреації та обмеження за екологічними критеріями розміщення нових виробництв;

науково-технічні зони в Києві та Харкові, що створюються на базі провідних науково-дослідних центрів, інститутів та конструкторських бюро;

зони порто-франко в Одесі, Ізмаїлі, Іллічівську, Ялті;

ряд спеціальних митних (транзитних) зон уздовж магістралі Київ — Ліссабон (проект «45-ї паралелі»);

безмитний магазин на базі міжнародного аеропорту Бориспіль тощо.

У цілому в Україні доцільне одночасне створення кількох експериментальних зон різної орієнтації, що дасть змогу визначити реальний економічний ефект, запобігти розпорошенню коштів і неефективній конкуренції при залученні інвестицій, локалізувати можливі негативні наслідки.

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ Й ОСОБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ. УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ. ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ ТА ЇХ РОЛЬ У РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ УКРАЇНИ І РЕГІОНІВ

Сутність, цілі та завдання регіональної економічної політики

Регіональна політика – сфера діяльності суспільства, яка реалізує інтереси держави щодо регіонів і внутрішні інтереси самих регіонів з урахуванням природи сучасних регіональних процесів, а також цілей і завдань розвитку суспільства.

Об'єктом державної регіональної політики є регіон, соціально-економічна сутність якого відображає система суспільних відносин із забезпечення відтворювальних процесів у межах конкретної території. У зв'язку із цим регіоном може бути й спеціальна вільна економічна зона та інші законодавчо визначені територіальні утворення.

Суб'єктами державної регіональної політики є органи державної влади, представницькі органи та органи місцевого самоврядування. Засобом реалізації державної регіональної політики є управління, одна із галузей якого – управління регіональною економікою.

Регіональна політика – складова державної політики, сукупність організаційно-правових та економічних заходів, здійснюваних державою у сфері регіонального розвитку. Вона має сприяти раціональному використанню природно-ресурсного, людського, виробничого, інвестиційно-інноваційного та інших потенціалів, створювати умови для врахування особливостей кожної території (природно-географічних, історичних, ресурсних, виробничих, соціальних, демографічних та ін.) в контексті загальнодержавних інтересів. (Стеченко, с. 4). Регіональна політика за структурою досить складна і відображена на рисунку.

Однією з найважливіших складових регіональної політики держави в цілому є економічна регіональна політика, з якою безпосередньо пов'язані і всі інші види регіональної політики. Зокрема, соціально-культурна політика покликана забезпечувати передумови для успішного господарського розвитку регіону через підвищення продуктивності праці, активності й ініціативи населення, культури праці та використання духовного, фізичного потенціалу населення. Формування екістичних систем у межах регіону спрямоване на підвищення рівня та якості життя населення, підвищення соціальної, екологічної, економічної ефективності функціонування регіону. В екологічній політиці пріоритетним є раціональне використання природних ресурсів. Науково-технічна політика має на меті цілеспрямовану зміну структури, перепрофілювання промислових підприємств, технічне його переоснащення на базі новітніх технологій, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів. Разом з тим організація соціально-культурного життя в регіоні, природокористування, науково-технічної діяльності та інших сфер тісно пов'язана з економічними передумовами.

За визначенням, яке подане у законопроекті „Про Концепцію державної регіональної економічної політики”, який розглядався у вересні 1999 року і був схвалений Указом Президента України від 25 травня 2001 року № 341, державна **регіональна економічна політика** – це сукупність організаційних, правових та економічних заходів, які здійснюються державою у сфері регіонального розвитку країни відповідно до її поточних і стратегічних цілей.”

На окремих етапах розвитку для кожної країни цілі регіональної політики різні. Однак Мустафін В.І. стверджує, що для регіональної політики практично всіх без винятку країн притаманні такі **цілі**:

- створення і укралення єдиного економічного простору і забезпечення економічних, соціальних, правових і організаційних основ державності;
- відносно зрівняння умов соціально-економічного розвитку регіонів;
- пріоритетний розвиток регіонів, що мають особливо важливе стратегічне значення для держави;
- максимальне використання природних ресурсів;
- запобігання забрудненню навколишнього середовища.

У кожній країні цілі та завдання регіональної економічної політики різні. Зокрема головні напрямки регіональної політики західноєвропейських держав переважно пов'язані з долею проблемних регіонів: депресивних старопромислових, слаборозвинених та ін. У країнах, що розвиваються, регіональна політика вимагає залучення в господарський обіг нових територій і ресурсів, інтеграції різних просторів в єдиний національний ринок, пом'якшення суперечностей між містом і селом, регулювання процесу урбанізації та інше.

Для України в умовах перехідного типу економіки й ті, й інші проблеми повинні бути у центрі уваги регіональної економічної політики. У зв'язку з цим на думку Стеченка Д.М. (с. 35, Упр. рег. розв.) важливим у реалізації політики регіонального розвитку є виявлення і обґрунтування проблемних регіонів для розробки системи заходів і стимулів, специфічних для кожного типу виділених територій. Зокрема, для розробки диференційованої регіональної політики слід виділяти регіони таких типів: екологічно несприятливі, з високою концентрацією населення і виробництва; індустріально слаборозвинуті сільськогосподарські; промислові депресивні; резервні; рекреаційні.

Для регіонів з високою концентрацією виробництва, екологічно несприятливих з диверсифікованою структурою господарства, найвищим рівнем прибутку на одного жителя потрібна розробка економічних заходів щодо запобігання надмірній господарській активності і концентрації населення, оздоровлення природного середовища, стимулювання ресурсозбереження і ресурсозабезпечення. Щодо регіонів із значною концентрацією виробництва, високою часткою прибутку на одного жителя також потрібна жорстка політика ресурсозбереження і оздоровлення природного середовища. Однак поряд з високими нормативами плати за регіональні ресурси повинні передбачатися і певні су-

бвенції з вищерахованого бюджету на реалізацію названих програм. Для регіонів, які умовно можна віднести до промислово депресивних (з низькими темпами зростання обсягів виробництва, високим рівнем інвестицій у їх розвиток і низькою віддачею, невисоким рівнем прибутку на особу), необхідна розробка програм переорієнтації на розвиток нових передових, технологічно високих і екологічно чистих виробництв, реалізація програм по перекваліфікації кадрів.

Цілі регіональної економічної політики можна класифікувати за такими ознаками:

1. *За змістом:* економічні цілі (закріплюють систему економічних відносин); соціальні цілі (відображають стан населення і рівень його життя); політичні цілі, ідеологічні цілі (характеризують програмні вимоги тих чи інших партій і суспільних організацій, які переважають в органах регіональної влади); релігійні цілі (охоплюють етичні і моральні проблеми віруючого населення регіону) тощо.
2. *За терміном дії:* стратегічні цілі, тактичні цілі, оперативні цілі.
3. *За ознакою рівня управління:* народногосподарські, міжгалузеві, галузеві, регіональні, а також цілі підприємств і організацій різних форм власності та їх структурних підрозділів.

Визначення цілей регіональної економічної політики на сьогодні є одним з найважливіших питань практики. Причиною цього є те, що регіон ніколи у нас не виступав суб'єктом формування цілей управління на території (за винятком спроби з раднаргопами). Йому тільки відводилася роль засобу реалізації державних цілей, причому в умовах, коли про ціну їх досягнення ніхто не турбувався. У Концепції державної регіональної політики визначені *головна мета і завдання державної регіональної політики:*

- збільшення національного багатства країни шляхом ефективного використання природно-ресурсного і науково-технічного потенціалу кожного регіону та тісного співробітництва між регіонами;
- послідовне здійснення заходів щодо поступового підвищення рівня соціально-економічного розвитку регіонів та ефективності територіального поділу праці, раціоналізації систем розселення;
- врахування економічних, соціальних, історико-культурних та інших особливостей регіонів під час проведення економічних реформ на місцях;
- дотримання внутрішньорегіональної збалансованості соціально-економічного розвитку, екологічного стану, соціально-демографічного і суспільно-політичного процесу.

Серед *економічних цілей* у вказаному документі визначено:

- досягнення економічно і соціально виправданого рівня комплексності та раціоналізації структури господарства регіонів, підвищення життєзабезпечення галузей виробництва у ринкових умовах;
- створення сприятливих умов для розвитку підприємництва та ринкової інфраструктури, активного проведення приватизації державного майна, земельної реформи, реформи у галузі державного оподаткування та інших ринкових перетворень;
- формування і розвиток спеціальних (вільних) економічних зон з визначенням насамперед локальних територій для їхнього розміщення, а також облаштування кордонів і налагодження на новій основі системи зв'язків між прикордонними регіонами;
- удосконалення економічного районування країни.

Серед *головних цілей і завдань у соціальній сфері* вказано:

- підвищення рівня добробуту і забезпечення єдиних мінімальних соціальних стандартів та соціального захисту населення незалежно від економічних можливостей регіонів;
- стабілізація рівня життя населення, створення міцних засад для його підвищення в усіх регіонах;

- гарантування продовольчого забезпечення регіонів, створення високопродуктивних галузей в агропромисловому виробництві, вихід на продовольчі ринки світу;
- гарантування соціальних прав громадян, встановлених Конституцією України, забезпечення зайнятості населення шляхом удосконалення функціонування ринків праці та регулювання міграційних процесів;
- запобігання погіршенню демографічної ситуації, гострим проявам депопуляції населення;
- здійснення заходів економічного і соціального характеру, спрямованих на збільшення тривалості життя та природного приросту населення у регіонах;
- формування раціональної системи розселення шляхом збереження існуючих та створення нових населених пунктів, активізації функціонування сіл та малих міських поселень, регулювання розвитку великих міст і сприяння якісним перетворенням у них.

В *екологічній сфері* цілі державної економічної політики такі:

- регулювання господарської збалансованості регіонів;
- запобігання забрудненню довкілля, ліквідація наслідків його забруднення;
- ефективне використання та відтворення природних ресурсів;
- впровадження економічного механізму природокористування;
- збереження генетичного фонду;
- екологічно обґрунтоване розміщення продуктивних сил регіонів.

Особливо важливим є визначити *стратегічні цілі*, які пов'язані з якістю економічної системи, її збереженням чи перетворенням. Вони у свою чергу трансформуються у *тактичні*, які фіксують крупні блоки дій з досягнення стратегічних, а тактичні – в *оперативні*, які визначають щоденні конкретні дії з досягнення перших і других.

Отже, необхідно мати чітке і продумане визначення стратегічних цілей, щоб потім сформулювати конкретну програму їх перетворення у часі і у просторі в реальність. Неправильне формування цілей може призвести до формування нереальних планів регіонального розвитку.

До *стратегічних завдань* регіонального розвитку України належать (Стеченко, с. 12):

- реконструкція економіки промислових регіонів і великих міських агломерацій через конверсію оборонних та цивільних галузей, модернізацію інфраструктури, оздоровлення екологічної ситуації, роздержавлення і приватизацію;
- подолання депресивного стану аграрно-промислових регіонів, відродження сіл і малих міст. прискорене відновлення втраченої життєдіяльності в сільській місцевості, розвиток місцевої та соціальної інфраструктур, підвищення ефективності використання сільськогосподарських та інших угідь;
- стабілізація соціально-економічного становища в регіонах з екстремальними природними умовами і переважно сировинною спеціалізацією;
- продовження формування промислових вузлів і центрів з пріоритетним розвитком виробництва, пов'язаних з комплексним використанням видобувної сировини установлених екологічних стандартів;
- стимулювання розвитку експортних та імпортозамінюючих виробництв у районах, що мають для цього найбільш сприятливі умови;
- формування регіональних економічних ринків, вільних економічних зон, а також технополісів як регіональних центрів впровадження досягнень вітчизняної і світової науки, прискорення економічного та соціального прогресу;
- переспеціалізація окремих прикордонних регіонів, створення тут нових робочих місць і прискорений розвиток соціальної інфраструктури з урахуванням можливої передислокації військових частин;
- розвиток міжрегіональних і регіональних систем (транспорту, зв'язку, інформатики), які забезпечували б і стимулювали б структурні зрушення та ефективність регіональної економіки;

- подолання надмірного розриву в рівнях і якості життя населення окремих областей.

Для того, щоб економічна регіональна політика могла реально здійснюватися на практиці, цілі необхідно ранжувати відповідно до *пріоритетів соціально-економічного розвитку* з урахуванням виробничо-економічних і ресурсних можливостей регіону.

У сфері матеріального виробництва та в невиробничій сфері С.Теченко М.Д. виділяє такі **пріоритети**:

1. *Загальноекономічні пріоритети*. Це пріоритетний розвиток у певний період однієї із сфер господарства країни (матеріального виробництва або невиробничої сфери), одного з його підрозділів (виробництво засобів виробництва або предметів споживання). До загальноекономічних належать також пріоритети у окремих фазах відтворювального циклу (виробництво, розподіл, обмін і споживання) або міжгалузеві.

2. *Галузеві пріоритети* виявляються у випереджаючих темпах зростання однієї або кількох галузей. Наприклад, у сучасних умовах пріоритетним є розвиток усіх видів транспорту, оскільки він відіграє важливу роль у розвитку сучасної економіки, забезпеченні матеріального обміну між галузями, задоволенні потреб населення в перевезеннях.

3. *Внутрішньогалузеві пріоритети* – переважно зростання окремих підгалузей і виробництв у межах певної галузі. У промисловості насамперед швидкими темпами розвиваються базові галузі (паливно-енергетичний комплекс, металургія, машинобудування, хімічна промисловість).

4. *Внутрішньовиробничі пріоритети* пов'язані з прискореним розвитком внутрішньовиробничих об'єднань і підприємств, зокрема науково-технічних підрозділів. Прикладом внутрішньовиробничих пріоритетів є також випереджальні темпи розвитку обслуговуючого та допоміжного виробництва.

5. *Територіальні пріоритети* пов'язані з випереджаючим соціально-економічним розвитком одних регіонів щодо інших. Установлення територіальних пріоритетів зумовлене різними рівнями соціально-економічного розвитку країни, що склалися історично, та необхідністю їх зближення. Як уже зазначалося вище, комплексний розвиток господарств всіх регіонів з метою подолання диспропорцій соціально-економічного розвитку – одне із сучасних завдань економіки України. Важливими передумовами виділення територіальних економічних пріоритетів є наявна ресурсна база (природні ресурси, трудові ресурси). Одна вони не є вирішальними на сучасному етапі. При їх дефіциті пріоритети можуть будуватися довкола інформаційних ресурсів, доброго інфраструктурного забезпечення регіону, розвитку невиробничої сфери тощо з урахуванням у ринкових умовах споживчого фактору.

Для оцінки господарських пріоритетів використовують комплекс показників, серед яких, наприклад, обсяг виробництва, якісні параметри продукції і послуг, рівні соціальних стандартів (так звані соціально-економічні орієнтири), що дають можливість конкретизувати цілі; це показники наявності та використання ресурсів та показники ефективності, які відображають синтез цілей – співвідношення затрат та результатів.

У згадуваній Концепції наголошується, що *першочерговими поточними завданнями державної регіональної політики* передбачається прискорене розв'язання таких проблем:

- створення нормативно-правової та інформаційно-методичної бази управління розвитком регіонів відповідно до положень законодавства України;
- забезпечення стабілізації виробництва та відновлення економічного потенціалу в кожному регіоні, підвищення на цій основі рівня добробуту населення;
- здійснення заходів щодо соціального відродження села шляхом державної підтримки розвитку соціально-культурної і побутової сфери, формування повноцінного життєвого середовища;
- сприяння формуванню в усіх регіонах багатокладної економіки, регіональних ринків товарів, праці, капіталу, а також розвиток підприємництва та ринкової інфраструктури;

- розв'язання пріоритетних наукових проблем регіонів з метою виробництва конкурентоспроможної продукції;
 - переведення працівників, які вивільняються, на підприємства галузей господарства, що розвиваються, у сфері обслуговування і торгівлі, організація професійної підготовки кадрів для нових прогресивних виробництв;
 - створення сприятливих організаційних та правових умов для функціонування спеціальних (вільних) економічних зон у відповідних регіонах;
 - сприяння широкому розвитку прикордонної торгівлі, міжрегіонального та міжнародного співробітництва регіонів;
 - створення умов для залучення іноземних інвесторів до розвитку виробництва конкурентоспроможних товарів, розширення обсягів будівельних робіт, в яких зацікавлена українська економіка;
 - розроблення державних програм соціально-економічного розвитку окремих регіонів, які потребують державної підтримки для комплексного вирішення багатьох господарських та соціальних проблем, та їхнє бюджетно-фінансове забезпечення.
- При системному оцінюванні цілей регіональної політики та при обґрунтуванні напрямів її реалізації необхідно також враховувати *регіональні інтереси*, які можуть виступати як база оцінки щодо цілей.

На різних регіональних рівнях тісно переплітаються економічні, політичні, екологічні та інші інтереси, причому чим вищий рівень, тим більше суб'єктів вступає у відносини, тим ширше коло інтересів. **Територіальні (регіональні) інтереси** – це відносини між індивідами і соціальними групами з огляду на забезпечення умов свого існування та розвитку на територіальній одиниці. Натомість галузеві інтереси пов'язані із забезпеченням умов конкретного виробництва. Якщо провідниками галузевих інтересів є певні міністерства, відомства, асоціації, профспілки, то відстоювати регіональні інтереси повинні передусім органи місцевого самоврядування.

Галузеві та територіальні інтереси взаємопов'язані та можуть збігатися повністю, частково або зовсім не збігатися. Наприклад, інтерес до охорони навколишнього середовища нині є одним з головних на будь-якому рівні.

Регіональні інтереси охоплюють не весь спектр інтересів населення, підприємств тощо. Керівники підприємств мають певні інтереси щодо функціонування цих підприємств, однак усі вони та члени їх сімей є ще місцевими жителями. Тому вони залежні від рівня і способу життя населення регіону, місцевого бюджету, місцевої виробничої і соціальної інфраструктури, політичного мікроклімату тощо. А це означає, що всі вони (хоч і різною мірою) є носіями регіональних інтересів.

У регіоні тісно переплітаються різні інтереси – особисті й колективні, колективні і суспільно-господарські, відомчі і територіальні та інші. Саме тому керуватися лише галузевими інтересами при управлінні у сьогоденні умовах неможливо.

Первинний загальнорегіональний інтерес полягає у гарантованій реалізації на кожній території конституційних прав та умов для цього. На основі їх реалізації формуються інтереси, зумовлені прагненням стабілізувати відтворення тих чи інших умов регіонального життя, які позитивно оцінюються населенням, суб'єктами господарювання. Стабільна основа регіональних інтересів є природною, оскільки регіон не може як, наприклад, підприємство, ліквідуватися, саморозпуститися. Регіональні інтереси – це зацікавленість у стабільному відтворенні та примноженні соціального, природно-ресурсного, демографічного, господарського потенціалу регіону. Якщо це порушується, то регіон переходить до рангу депресивного і без державної допомоги вийти з цього стану не може.

Також існують суттєві відмінності між регіональними та державними інтересами. Так, держава як суб'єкт господарювання зацікавлена у максимальному видобутку і переробці сировини і ресурсів. У цьому є певні інтереси і регіону: він зацікавлений у виділенні інвестицій та матеріально-технічних ресурсів, створенні нових робочих місць, розвитку інфраструктури. Проте як суб'єкт природокористування регіон не менше зацікав-

лений у екологічних обмеженнях і навіть забороні збільшення видобутку і переробки ресурсів у зв'язку із зниженням техніко-екологічної безпеки і погіршення якості довкілля. Проведення певної господарської політики на території конкретної адміністративно-територіальної одиниці має відповідати державним інтересам. Однак лише невелика частина регіональних інтересів автоматично реалізується через загальнодержавну політику. Саме тому регіональна економічна політика повинна зайняти чільне місце серед засобів управління економікою держави.

Концепція державної регіональної економічної політики в Україні та її реалізація.

Територія України відрізняється своїми розмірами та значною просторовою диференціацією природних умов, рівнів економічного та соціального розвитку, спеціалізації промислового та сільськогосподарського виробництва. Не можна не враховувати й суттєві історичні, демографічні, культурні, релігійні та інші відмінності. Слід взяти до уваги й виникнення на заході держави спільного кордону з Європейським Союзом, який проводить активну регіональну політику та багато інших факторів.

Саме тому є важливим як теоретичний так і прикладний аспекти формування обґрунтованої регіональної економічної політики України.

Основні принципи сучасної державної регіональної політики викладені у згадуваній Концепції державної регіональної політики. З метою провадження її положень в Україні розроблено і прийнято низку законодавчих актів:

- Бюджетний кодекс України,
- Земельний кодекс України,
- Закон України „Про транскордонне співробітництво”,
- Закон України „Про розмежування земель державної і комунальної власності”,
- Генеральну схему планування території України,
- Загальнодержавну програму розвитку малих міст,
- Програму державної підтримки розвитку місцевого самоврядування України.

Триває обговорення й інших важливих документів на державному рівні. Фахівці зазначають, що визначальною рисою сучасного етапу розвитку регіональної політики є перехід від етапу зупинення кризових явищ до стійкого економічного зростання на основі активної структурно-інноваційної політики, розширенні фінансових та матеріальних можливостей держави до вирішення завдань різного рівня у різних сферах життєдіяльності. Регіональна політика в Україні здійснюється на основі таких принципів:

- системність, згідно з яким у процесі формування та реалізації державної регіональної політики мають враховуватися у взаємному зв'язку загальнодержавні, регіональні та місцеві інтереси, завдання щодо розвитку усіх сфер суспільного життя, його оптимальної територіальної організації, усі суттєво значущі фактори;
- географічна обґрунтованість, згідно з яким формування та реалізація державної регіональної політики мають спиратися на географічні знання про територію, їх природні, економічні, історичні, демографічні та інші особливості, етнічні і культурні традиції з метою збереження самобутності окремих частин країни та ефективного використання ресурсного потенціалу регіонів;
- конституційність та законність, за якими реалізація політики здійснюється відповідно до Конституції та законів України, інших актів законодавства та на основі чітко розподілу завдань, повноважень та відповідальності між органами державної влади та органами місцевого самоврядування;
- пріоритетності забезпечення прав і свобод людини і громадянина, максимальне наближення послуг, що надаються органами державної влади та органами місцевого самоврядування, до безпосередніх споживачів громадян, підприємств, установ та організацій;

- забезпечення унітарності України та цілісності її території, включаючи єдність економічного простору на всій території держави, її грошово-кредитної, податкової, митної, бюджетної системи;
- субсидіарність, створення належних умов для поєднання централізації та децентралізації у здійсненні державної влади, розвитку місцевого самоврядування;
- диференційованість надання державної підтримки регіонам з урахуванням рівнів їх соціально-економічного розвитку, природно-ресурсного потенціалу та інших факторів відповідно до умов, критеріїв та строків, визначених законодавством;
- стимулювання тісного співробітництва між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування для об'єднання їх зусиль з метою розроблення та реалізації заходів, які становлять спільний інтерес; створення економічних, правових та інших умов та стимулів для укрупнення і прискорення формування економічно та фінансово спроможних сільських територіальних громад, розвитку співробітництва між органами місцевого самоврядування, їх добровільного об'єднання в асоціації, спілки, союзи та інші об'єднання для розв'язання проблем, що становлять спільний інтерес. У разі їх створення слід передбачити делегування їм певних повноважень.

Актуальні проблеми регіональної політики України та їх розв'язання.

Територіальною основою реалізації регіональної політики, державного управління та місцевого самоврядування в Україні має бути відповідна система адміністративно-територіального устрою. Проведений за участю провідних вчених та фахівців центральних органів виконавчої влади аналіз свідчить, що основними проблемами у цій сфері можуть бути визначені такі:

- законодавча неврегульованість правового статусу адміністративно-командних одиниць, порядку вирішення питань у сфері адміністративно-територіального устрою (до цього часу питання вирішуються на основі Положення про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР, затвердженого Президією Верховної Ради Української РСР 12 березня 1981 року);
- невідповідність Конституції України та внутрішня неузгодженість існуючої багаторівневої системи адміністративно-територіального устрою, збереження всупереч Основному Закону України таких категорій адміністративно-територіальних одиниць як селище міського типу, сільрада, а також селищна, міська рада, хоча вони не належать до територіально-адміністративних одиниць, а за Конституцією України є органами місцевого самоврядування;
- розташування у багатьох випадках на території міст інших міст, а також сіл, селищ, які мають статус окремих адміністративно-територіальних одиниць, що створює умови для конфліктів повноважень, порушення інтересів громадян, законності у діяльності органів місцевого самоврядування;
- недосконалість класифікації міст, відсутність чітких критеріїв для установаження районів, а також віднесення населених пунктів до категорії сіл, селищ, міст, порядку утворення районів у містах;
- відсутність у багатьох випадках на планово-картографічних матеріалах установаження відповідними уповноваженими органами меж адміністративно-територіальних одиниць, зокрема, обласних та районних центрів, невнесення їх в натуру, встановлення значної частини меж таких одиниць без урахування місцевих природних, історичних та інших факторів, перспектив розвитку регіонів і населених пунктів;
- надмірна подрібненість адміністративно-територіальних одиниць на рівні села, селища.

Зазначені та інші проблеми в цій сфері негативно впливають на вирішення питань соціально-економічного розвитку, державного управління, виконання органами виконавчої влади та місцевого самоврядування покладених на них повноважень, наповнення відповідних місцевих бюджетів, реалізацію прав власності, вирішення земельних питань, задоволення на належному рівні потреб людей, проведення виборів тощо. Для вирішення цих проблем за дорученням Президента було розроблено Концепцію вдосконалення адміністративно-територіального устрою України та законопроект „Про адміністративно-територіальний устрій України”, які на сьогодні узгоджуються та обговорюються, після чого можуть бути внесені на прийняття.

Важливим фактом підвищення обґрунтованості та дієвості регіональної політики стало затвердження Верховною Радою України Генеральної схеми планування території України 7 лютого 2002 року. Різні частини території вирізняються притаманними тільки їм сполученнями суспільних потреб, ресурсних можливостей, екологічних обмежень, всіх тих особливостей, які впливають на територіальний устрій країни. Чим повніша відповідність таких особливостей фактичному використанню території, тим вища ефективність розвитку, комфортніші умови життя людей. Генеральна схема планування території України розроблена з а дорученням Президента України та на виконання спеціальної постанови Кабінету Міністрів України. Замовник Генеральної схеми – Держбуд України. Головний розробник – інститут „Діпромісто”.

Генеральна схема відображає перш за все інтереси території. Тому це по суті бізнес-паспорт країни, першооснова всієї подальшої містобудівної документації. Це важлива складова національної системи стратегічного прогнозування економічного і соціального розвитку.

Використання території України характеризується значними диспропорціями, зокрема:

- надзвичайно високим, економічно та екологічно необґрунтованим рівнем господарського (передусім сільськогосподарського) освоєння території;
- значними площами та низькою щільністю забудови виробничих територій;
- нераціональним розміщенням виробничих та житлових територій;
- малою часткою територій природоохоронного, рекреаційного, оздоровчого, історико-культурного призначення;
- наявністю значних територій, використання яких законодавчо обмежується та вимагає спеціального охоронного режиму господарювання (територія радіаційного забруднення внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, санітарно-захисні та охоронні зони підприємств промисловості, транспорту та зв'язку, об'єкти природно-заповідного фонду та історико-культурного призначення, курорти, річки, моря, озера, водосховища та інші водойми, водозабори);
- територіальною невідповідністю розміщення водоемних виробництв місцевим водним ресурсам.

Санітарно-епідемічний та екологічний стан території України, рівень природно-техногенної безпеки характеризується:

- деформованою структурою господарського комплексу при переважанні виробництв з ресурсозатратними, екологічно небезпечними технологіями та значним зношенням основних фондів;
- високим рівнем забруднення навколишнього природного середовища багатьох регіонів, недостатнім розвитком екологічної інфраструктури;
- наявністю значних територій, що зазнають постійного впливу небезпечних геологічних процесів.
- Внаслідок цього територія України відзначається надмірним техногенним навантаженням на довкілля, високим ступенем його забруднення та природно-техногенної небезпеки.

До недоліків функціонування систем розселення належать:

- неузгодженість соціального, економічного, містобудівного та екологічного аспектів розвитку населених пунктів та прилеглих територій;
- надмірна концентрація населення і виробництва у великих містах;
- уповільнений розвиток більшості середніх і малих міст, селищ та сіл;
- ексцентричне територіальне розташування більшості обласних центрів, недостатній розвиток у центрах внутрішньообласних систем розселення (особливо міжрайонних, районних) об'єктів соціально-культурного обслуговування населення прилеглих територій та транспортних зв'язків, що не дає змоги забезпечити створення для кожного громадянина (незалежно від місця його проживання) рівних умов доступності до цих об'єктів;
- недостатній рівень розвитку соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури населених пунктів.

Основною причиною цих недоліків є відсутність науково обґрунтованої загальнодержавної стратегії ефективного використання території країни.

Всі ці недоліки можна подолати з огляду на передумови використання території України, що сприяють її соціально-економічному розвитку:

- вигідне геополітичне розташування в центрі Європи, на перетині комунікаційних зв'язків "захід - схід" та "північ-південь";
- достатньо сприятливі природно-кліматичні умови;
- наявність територій з природним станом ландшафтів;
- якісний стан та висока продуктивність земельних угідь;
- значні запаси мінеральних ресурсів;
- розвинутий інтелектуальний та науково-технічний потенціал;
- потужна багатогалузева виробнича база;
- розвинута мережа населених пунктів;
- наявність територій з високим потенціалом соціально-економічного розвитку;
- розвинута інженерно-транспортна інфраструктура та значна її щільність;
- унікальний історико-культурний, туристичний та рекреаційний потенціал;
- початок формування єдиної територіальної системи національної екологічної мережі.

Одним із найважливіших досягнень Генеральної схеми є розроблене зонування території України. Для створення повноцінного життєвого середовища та сприятливих умов розвитку економіки, забезпечення ефективного використання потенціалу територій із збереженням їх природної та історичної самобутності на підставі результатів оцінки природних і антропогенних чинників (вид та щільність забудови, екологічний стан тощо) визначено за видами та режимами переважного використання:

1) території з інтенсивною, переважно промисловою, міською житловою та громадською забудовою (зона урбанізації), в тому числі:

з критичним рівнем виробничо-містобудівного освоєння (центральна частина Донбасу, міста з населенням понад 500 тис. чоловік, а також міста Севастополь, Сімферополь та Херсон, їх приміські зони);

з високим рівнем виробничо-містобудівного освоєння (приміські зони Києва, Черкас, Чернігова, Житомира, Вінниці, Полтави, Сум і Кіровограда, райони, що оточують центральну частину Донбасу);

із середнім рівнем виробничо-містобудівного освоєння (Красноперекопський, Керченський промислові райони Автономної Республіки Крим, Нікопольський марганцеворудний басейн та Західний Донбас; території, що прилягають до решти обласних центрів та розвинених промислових центрів з населенням понад 50 тис. чоловік, які відіграють роль переважно міжрайонних центрів розселення);

2) території переважно агропромислового виробництва та сільської забудови (зона сільського господарства);

3) території та об'єкти природно-заповідного фонду, ліси, водно-болотні угіддя, землі водного фонду, рекреаційного та оздоровчого призначення, інші природні території, важливі для збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (зона національної екологічної мережі);

4) території (зона) радіаційного забруднення, в тому числі відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення, гарантованого добровільного відселення, посиленого радіоекологічного контролю.

Передбачається на територіях:

- зони урбанізації, в тому числі:
- з критичним рівнем виробничо-містобудівного освоєння - жорстке регулювання містобудівного розвитку з першочерговою реструктуризацією економічної бази та екологічним оздоровленням територій;
- з високим рівнем виробничо-містобудівного освоєння - регулювання містобудівного розвитку з модернізацією економічної бази та екологічним оздоровленням територій;
- із середнім рівнем виробничо-містобудівного освоєння - регламентація містобудівного розвитку із стимулюванням розбудови сучасної економічної бази та стабілізацією техногенних навантажень;
- зони сільського господарства - забезпечення сталого розвитку агропромислового комплексу та сільських населених пунктів (з урахуванням характеру розселення та регіональної специфіки проживання населення), створення нових робочих місць шляхом організації малих підприємств з переробки сільськогосподарської продукції, підвищення рівня забезпеченості соціальною та інженерною інфраструктурою, розвитку інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції, створення інтегрованих структур з виробництва, переробки, зберігання та реалізації сільськогосподарської продукції, виведення з інтенсивного використання малопродуктивних земель, здійснення заходів з консервації та охорони земель;
- зони національної екологічної мережі - забезпечення формування єдиної територіальної системи природоохоронних територій і додержання їх режиму, невиснажливого використання рекреаційних, оздоровчих та інших ресурсів;
- зони радіаційного забруднення, в тому числі:
- відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення - заборона всіх видів господарської діяльності, забезпечення додержання суворого природоохоронного режиму та безумовного відселення жителів;
- гарантованого добровільного відселення - заборона будівництва нових та розширення діючих підприємств, курортно-рекреаційних об'єктів, обмеження сільськогосподарського виробництва;
- посиленого радіологічного контролю - заборона будівництва нових та розширення діючих екологічно небезпечних підприємств, запровадження обмеження на будівництво закладів відпочинку.

При вивченні курсу „РПС і регіональна економіка” з даним документом варто детально ознайомитися у Відомостях Верховної Ради (ВВР), 2002, N 30, ст.204, або у мережі Internet на сайті www.rada.gov.ua.

Ще однією важливою проблемою України є подолання міжрегіональних соціально-економічних диспропорцій. Основними причинами цього явища стали утвердження ринкової конкуренції, що спричинили поділ регіонів за їх конкурентними перевагами та недоліками, різний рівень адаптованості регіонів до умов ринку, що спричиняється структурою економіки та різною спроможністю місцевих владних органів до втілення реформ на регіональному рівні. Так, якщо у 1996 році співвідношення мінімального і максимального значення валової доданої вартості (ВДВ) на особу в регіонах становило 2,7 раз, то у 2001 році уже 5,9 раз. За обсягами інвестицій в основний капітал на особу співвідношення у 1997 році становило 4,2 рази, то у 2002 році 8,1 разу. На сьогодні

співвідношення між мінімальним і максимальним показниками рівня заробітної плати – 2,5 рази, а обсягу доходів місцевих бюджетів на одного сільського жителя сягає 50 раз. З огляду на таку ситуацію важливим є прийняття закону „Про стимулювання розвитку регіонів”, проект якого розглядається. Широко обговорюються пропозиції про створення Міністерства з питань регіонального та місцевого розвитку.

Проблемою у регіональній політиці України є розвиток прикордонних областей держави, які часто характеризуються низьким економічним розвитком внаслідок свого периферійного положення. Дієвим елементом регіональної політики стала підтримка державою створення та функціонування єврорегіонів, як об'єднань територіальних громад та органів влади сусідніх держав. За період з 1993 року створено „Єврорегіони „Буг”, „Нижній Дунай”, „Верхній Прут”, Карпатський єврорегіон, до функціонування яких з української сторони залучені Волинська, Чернівецька, Закарпатська, Одеська, Івано-Франківська та Львівська області, а від прикордонних іноземних держав – адміністративно-територіальні одиниці Польщі, Білорусі, Румунії, Словаччини, Угорщини, Молдови, Австрії, Німеччини, Франції. У квітні 2002 Кабінет Міністрів затвердив Програму розвитку єврорегіонів, а у 2003 році – утворив єврорегіони „Дніпро” за участю Чернігівської області та відповідних регіонів Російської Федерації та Білорусі, а також „Слобожанщина” у складі Харківської та Білгородської областей. Основними напрямками співробітництва єврорегіонів є поєднання зусиль відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування в економічній сфері, розбудові соціальної, інформаційної, виробничої інфраструктури, будівництві та модернізації інфраструктури кордону, розвитку транспортної мережі, науковій та культурній співпраці, охороні навколишнього природного середовища, обміні досвідом між відповідними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, взаємній допомозі в ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, боротьбі із злочинністю і нелегальною міграцією.

У вересні 2003 року за участю уповноважених представників України, Угорщини, Румунії, Словаччини та Югославії досягнуто згоди щодо спільної реалізації Ініціативи сталого просторового розвитку басейну Тиси, яка передбачає розроблення в перспективі єдиної схеми територіального планування цієї території, координацію проведення наукових досліджень та інших заходів, спрямованих на реалізацію положень цієї схеми. Є підстави вважати, що у подальшому ця Ініціатива може стати основою утворення ще одного єврорегіону.

Особливо з огляду на входження до Європейського Союзу сусідніх з Україною держав розвитку єврорегіонів повинна бути наділена особлива увага. Це створює умови не тільки для отримання за рахунок відповідних фондів ЄС додаткових коштів на розвиток єврорегіонів, а й доступ вітчизняних підприємств до новітніх технологій, європейських і світових ринків. Мають бути розширені контакти з керівниками та експертами Програми регіонального розвитку Європейського Союзу INTERREG, яка на період до 2006 року виконує вже третій свій етап, значною мірою зорієнтований на вирішення проблем прикордонних з Європейським Союзом територій.

В Україні мають бути впроваджені також відповідні міжнародні документи, зокрема „Основоположні принципи сталого просторового розвитку Європейського континенту”, ухвалені Конференцією міністрів, відповідальних за територіальний розвиток у Ганновері, ФРН, 2000, Європейська хартія регіонального просторового планування (Торремолинос, Іспанія, 1983).

Система органів управління в регіоні, їх завдання та функції

Для підвищення ефективності системи управління економікою регіону доцільно поєднувати адміністративні методи з адміністративними важелями (наприклад, надання права на підприємництво). Крім того місцеві органи управління повинні мати право припинити діяльність підприємств, організацій і закладів, що розташовані на їх території, у

разі порушення ними вимог чинного законодавства (забруднення понад допустимі норми, порушення санітарних норм виробництва або реалізації продукції чи послуг, при виробництві продукції, небезпечної для здоров'я тощо).

Використання економічних методів управління передбачає створення на території України та її регіонів економічного середовища, що забезпечувало б однакові умови для функціонування будь-яких форм господарювання у межах чинного законодавства.

Система управління ринковою економікою передбачає надання державним, кооперативним, орендним, акціонерним та іншим підприємствам права самостійно створювати асоціації, спілки, об'єднання, тобто формувати необхідні органи господарського управління, координації та інформаційного обслуговування.

Перехід до ринкової економіки неможливий без достатньої кількості економічно незалежних суб'єктів господарювання. За ринкової економіки державні органи управління управляють підприємствами та об'єднаннями за допомогою переважно економічних методів: державного замовлення, системи оподаткування, бюджетного фінансування, норм амортизаційного відрахування, відсотків за кредити, банківських облікових ставок, різних субсидій, податкових пільг тощо.

Органи управління можуть бути регіональними, міжрегіональними, загальнодержавними.

Органи державного управління розробляють стратегічні програми розвитку господарства країни, фінансування, координують науково-технічні і структурно-інноваційні програми, здійснюють фінансово-кредитне регулювання грошового обігу, підтримують на певному рівні роздрібні ціни, гарантують населенню країни прожитковий мінімум і необхідну соціальну захищеність, розробляють ефективну систему заходів щодо захисту громадян, підприємств і організацій від стихійного лиха, виробничих аварій, вирішують актуальні соціальні, культурні й екологічні проблеми, представляють інтереси держави у міжнародних економічних відносинах.

На систему державного управління покладаються: планування і контроль міжрайонного розподілу частини матеріально-технічних ресурсів і лімітів централізованих капітальних вкладень, а також регулювання міжрайонного і міжнародного товарообміну. Крім того, органи державного управління стимулюють нові управлінські ланки, зокрема біржі: товарні, фондові, праці.

Обласні органи управління розробляють стратегії і тактику розвитку продуктивних сил області, підготовка і затвердження прогнозів-планів її економічного і соціального розвитку, а також програм загально регіонального значення. Координують внутрішньо обласні виробничі зв'язки, стимулюють розвиток міжгалузевих виробництв, визначають території для розміщення нових виробничих об'єктів спільно із міськими та районними органами управління, контролюють стан довкілля, регулюють міграційні процеси.

Міські та районні органи управління вирішують усі місцеві питання забезпечення умов нормальної життєдіяльності населення, здійснюють управління соціальною сферою (розвиток інфраструктурних об'єктів і містобудівництва, організація охорони здоров'я, культури, освіти, правопорядку), важливим є розширення чинників економічного впливу (місцеві податки і пільги, штрафні санкції тощо).

Ефективність економіки регіону багато в чому залежить від того, наскільки організаційні структури управління обласного, міського, районного рівнів відповідають суспільним потребам. Відповідно до основних завдань, які повинні вирішуватися на регіональному рівні принципова структура органів державного управління на обласному рівні може бути такою як представлено на рис. 5.1. (Стеченко Д.М., 2000).

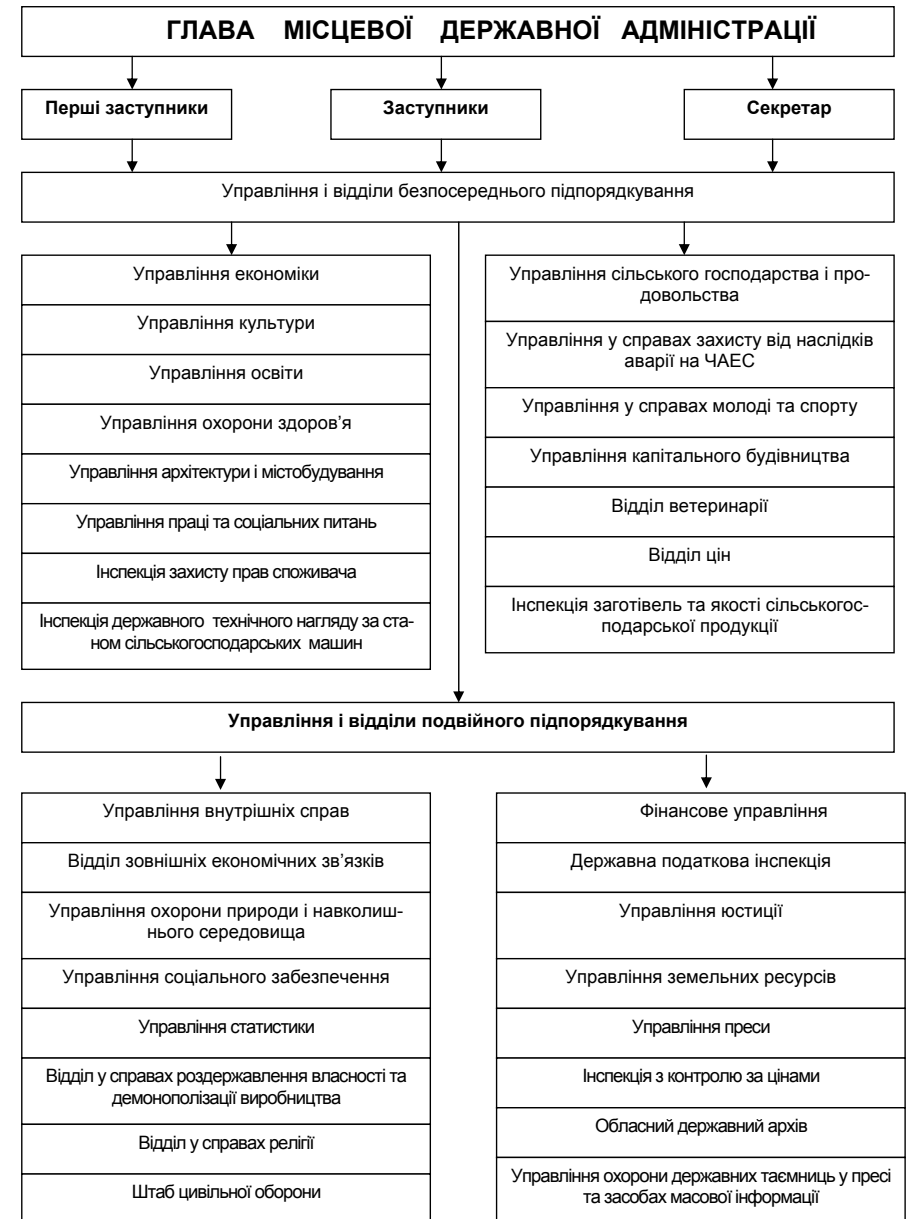

Рис. 5.1. Принципова структура органів державного управління на обласному рівні (за Стеченко Д.М., 2000)

Планування та прогнозування у регіональній політиці регіону

Управління регіональним розвитком та реалізація регіональної політики безпосередньо пов'язані із виконанням робіт у сфері прогнозування, проектування та планування.

Предмет прогнозних досліджень – соціально-економічні та науково-технічні проблеми розвитку територіальних утворень різного рівня, по кожній з яких мають бути здійснені комплексні розробки.

У системі прогнозних розробок можна виділити три рівні:

- господарський;
- міжгалузевий;
- регіональний.

На господарському рівні до прогнозних досліджень належать:

- комплексні програми НТП;
- балансові розробки, що стосуються великих міжгалузевих проблем (ПЕК, транспорт);
- демографічні прогнози та розробки щодо покращення рівня життя населення;
- розробка наукових основ і напрямків створення системи інформаційно-аналітичного забезпечення управління регіональним розвитком, тощо.

Прогнозні розробки на міжгалузевому рівні повинні з урахуванням результатів загальногосподарських досліджень та регіональних особливостей обґрунтування розвитку міжгалузевих об'єднань.

На цих рівнях виконуються генеральні схеми розвитку і розміщення продуктивних сил чи їхніх елементів, найважливішими з яких на сьогодні є: Програма „Україна – 2010”, Схема розвитку і розміщення продуктивних сил України на період до 2015 року, Генеральна схема планування території України (про яку йшлося у попередній лекції).

Програма „Україна – 2010” була розроблена на виконання розпорядження Президента України № 43 від 26.02.1998 р. за участю спеціалістів міністерств, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади, вчених НАН України, наукових установ при Раді національної безпеки України. В основі цієї Програми лежить фундаментальна ідея – забезпечення пріоритету прав і безпечної життєдіяльності людини.

Згідно з Програмою „Україна – 2010” передбачається у 2010 році досягнути таких показників:

1. Валовий продукт на душу населення за реальною купівельною спроможністю становитиме 4000 – 4500 дол. США (у порівняльних цінах 1997 року).
2. Очікувана тривалість життя населення становитиме в середньому 69-71 рік проти 67,4 у 1997 році.
3. Утримуватиметься необхідний баланс між шкідливими наслідками технологічної і виробничої діяльності суспільства та потенційними можливостями відновлення довкілля.
4. Витрати на освіту будуть збільшені в 1,5 рази проти 1997 року.
5. Кожна людина матиме роботу, достаток, здоров'я, духовність.

У 1998 році НАН України та РВПС України розроблено передпроектну роботу „Україна: прогноз розвитку продуктивних сил”. У цій роботі констатується, що спад виробництва, втрати ринків збуту в умовах ринкових відносин прирівнюється фактично до втрати перспектив. У цій роботі подано ключові завдання стратегічного розвитку і розміщення продуктивних сил, яка визначається національними економічними інтересами. Прогноз розвитку продуктивних сил у названій роботі зроблений у двох варіантах на період до 2015 року. Перший сценарій – інерційний (песимістичний) – ґрунтується на певному збереженні тенденцій, які діють в економіці в теперішній час при деякому посиленні чинників позитивного впливу.

Другий сценарій – динамічний (оптимістичний) – розраховано на підставі активізації зусиль держави як власника та менеджера з мобілізації економічних ресурсів на

стратегічних напрямках соціально-економічного розвитку. Основні показники за двома сценаріями подано в таблицях.

Таблиця 5.1.

Прогнозні показники розвитку продуктивних сил України до 2016 року (песимістичний варіант)

Показники	1998	1999	2000	2001	2006	2011	2016
Всього населення, млн. осіб	50,2	49,8	49,4	48,9	46,8	44,8	43,2
У тому числі:							
допрацездатного віку	10,4	10,1	9,7	9,2	7,7	7,1	7,1
працездатного віку	28,2	28,1	28,1	28,2	28,0	26,5	24,1
старшепрацездатного віку	11,6	11,6	11,6	11,5	11,1	11,2	12,1
Коефіцієнт старіння „зверху”, осіб	19,5	20,1	20,6	21,0	20,4	21,1	23,7
Коефіцієнт старіння „знизу”, осіб	23,4	22,8	22,2	21,6	18,7	18,6	20,0
Загальний коефіцієнт навантаження, осіб	769	763	759	750	687	728	851
Навантаження дітьми, осіб	382	366	353	339	291	301	337
Навантаження старими, осіб	388	397	408	411	396	427	514
Коефіцієнт заміщення трудового потенціалу	1,32	1,20	1,13	1,12	1,81	1,02	0,69
Сумарний коефіцієнт народжуваності	1,26	1,22	1,16	...	1,32	1,50	1,48
Середня очікувана тривалість життя чоловіків, років	62,43	62,64	62,85	...	63,55	64,22	66,75
Середня очікувана тривалість життя жінок, років	73,34	73,43	73,52	...	73,98	74,47	76,31
Сальдо міграції, осіб	-134	-154	-174	...	-192	-211	-225
Рівень безробіття, у відсотках	6,3	11,7	15,9	...	20,4	23,0	23,2

Прогнози макроекономічного рівня є спрямовуваними, орієнтирними для робіт, які виконуються на інших рівнях. Прогнози регіонального рівня (мезотериторіальні, локальні) складаються на основі вищезазначених. До основних регіональних прогнозних розробок, які повинні братися до уваги при діяльності в межах певного регіону, належать:

- комплексі програми розв'язання великих територіальних загальногосподарських проблем;
- довгострокові прогнози комплексного соціально-економічного розвитку областей;
- районне планування територіально-виробничих комплексів і промислових вузлів;
- комплексні програми соціального розвитку міст і окремих підприємств;
- проекти планування і забудови міст та інших населених пунктів;
- проекти спеціальних (вільних) економічних зон.

Законодавством України (Конституція України, Закон України „Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України”, прийнятий у 2000 р.) визначено правові, економічні та організаційні засади системи прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку, в яку входять прогнози економічного і соціального розвитку на середньостроковий період (5 років) і програми економічного і соціального розвитку на короткостроковий період (1 рік). У прогнозах економічного і соціального розвитку АРК, області, району, міста мають бути відображені:

- аналіз соціально-економічного розвитку відповідної адміністративно-територіальної одиниці за попередній період та характеристики головних проблем розвитку її економіки та соціальної сфери;
- стан використання природного, виробничого, науково-техногенного та трудового потенціалу, екологічна ситуація у відповідній адміністративно-територіальній одиниці;
- прогноз кон'юнктури на ринках основних видів товарів і послуг;
- можливі шляхи розв'язання головних проблем розвитку економіки та соціальної сфери відповідної адміністративно-територіальної одиниці;
- цілі та пріоритети соціально-економічного розвитку в середньостроковий період і пропозиції щодо заходів місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування для їх досягнення;
- основні показники соціально-економічного розвитку відповідної адміністративно-територіальної одиниці;
- висновки щодо тенденції розвитку економіки відповідної адміністративно-територіальної одиниці протягом середньострокового періоду.

Програми економічного і соціального розвитку на короткостроковий період розробляються щороку взаємоузгоджено із проектом Державної програми економічного і соціального розвитку України на відповідний рік. У програмі мають бути відображені:

- аналіз соціально-економічного розвитку відповідної адміністративно-територіальної одиниці за попередній і поточний роки та характеристика головних проблем розвитку її економіки та соціальної сфери;
- стан використання природного, виробничого, науково-техногенного та трудового потенціалу, екологічна ситуація у відповідній адміністративно-територіальній одиниці;
- можливі шляхи розв'язання головних проблем розвитку економіки та соціальної сфери відповідної адміністративно-територіальної одиниці;
- цілі та пріоритети соціально-економічного розвитку відповідної адміністративно-територіальної одиниці в наступному році;
- система заходів місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо реалізації соціально-економічної політики з визначенням термінів виконання і виконавців;
- основні показники соціально-економічного розвитку відповідної адміністративно-територіальної одиниці;
- дані про отримання доходів від розпорядження об'єктами права комунальної власності, показники розвитку підприємств та організацій, що є об'єктами права комунальної власності.

Зазначеним вище Законом України визначені основні принципи державного прогнозування і розроблення програм економічного і соціального розвитку України. До них належать: принцип цілісності, принцип об'єктивності, принцип науковості, принцип гласності, принцип самостійності, принцип рівності, принцип загальнодержавних інтересів.

Система показників прогнозів, планів і програм економічного та соціального розвитку регіонів визначається методичними вказівками Міністерства економіки України, яке здійснює організаційно-методичне керівництво Головними управліннями економіки АРК, областей, міст.

Таблиця 5.2.

Прогнозні показники розвитку продуктивних сил України до 2016 року
(оптимістичний варіант)

Показники	1998	1999	2000	2001	2006	2011	2016
Всього населення, млн. осіб	50,2	49,9	49,6	49,4	49,6	49,8	50,7
У тому числі:							
допрацездатного віку	10,4	10,1	9,8	9,6	8,8	8,8	9,5
працездатного віку	28,2	28,2	28,2	28,3	29,1	28,8	28,0
старше працездатного віку	11,6	11,6	11,6	11,5	11,7	12,2	13,2
Коефіцієнт старіння „зверху”, осіб	19	20	21	21	20	21	22
Коефіцієнт старіння „знизу”, осіб	23	23	23	22	21	21	22
Загальний коефіцієнт навантаження, осіб	769	766	765	761	728	772	855
Навантаження дітьми, осіб	382	369	360	352	326	342	379
Навантаження старими, осіб	388	397	405	409	401	431	477
Коефіцієнт заміщення трудового потенціалу	1,32	1,20	1,13	1,13	1,11	1,05	0,85
Сумарний коефіцієнт народжуваності	1,47	1,51	1,57	...	1,64	1,54	1,70
Середня очікувана тривалість життя чоловіків, років	62,43	63,01	63,34	...	64,96	66,58	68,79
Середня очікувана тривалість життя жінок, років	73,34	73,57	73,71	...	74,36	75,11	76,74
Сальдо міграції, осіб	-107	-73	-16	...	123	114	154
Рівень безробіття, у відсотках	4,6	7,1	7,6	...	7,6	7,5	7,5

Самостійною формою планової роботи є комплексні територіальні програми. Мета програми – забезпечити комплексний соціально-економічний розвиток регіону, призначення – обґрунтування напрямів і перспективи розвитку регіону, надати інформаційний матеріал для обґрунтування політики регіонального розвитку і прийняття управлінських рішень. Логіка програми визначається комплексним уявленням про соціально-економічну ситуацію в регіоні на перспективу. Комплексна програма є інструментом розв'язання складених проблем регіону. Комплексна програма – це намічене до здійснення у визначений період та узгоджена за ресурсами, виконавцями і термінами система соціальних, економічних, виробничих і науково-дослідних і організаційно-господарських заходів, виконання яких повинно забезпечити розв'язання значної господарської проблеми. Комплексні програми – найефективніший засіб державного регулювання територіального розвитку, зміцнення тенденцій регіональної цілісності здебільшого у випадках, коли є потреба:

- прискорити економічний та соціальний розвиток відсталих, депресивних регіонів;
- залучити до господарського обороту нові або підвищити ефективність використання вже залучених природних ресурсів певного регіону;
- створити технологічні парки – цілісні територіальні ареали науково-технічної діяльності, апробації та впровадження нових технологій у виробництво;
- створити вільну економічну зону, використовуючи сприятливе географічне положення регіону для введення режиму сприяння вітчизняним та іноземним інвестиціям, вільному підприємству, внутрішній та міжнародній торгівлі, банківській діяльності, функціонуванню ринкових структур тощо;

- освоїти рекреаційні ресурси певного регіону, утворити сучасну матеріально-технічну інфраструктуру рекреації, спеціалізовану рекреаційну зону або ареал, транспортного освоєння регіону чи системи регіонів, прокладання магістралей чи створення вузлів сучасних комунікацій тощо;
- здійснити реконверсію галузевої структури старого регіону;
- здійснити нову містобудівну програму в певному регіоні, вдосконалити в ньому систему розселення і трудових зв'язків.

На локальному рівні у регіонах (міста, селища міського типу, села) головним організаційно-економічним засобом управління є Генеральні плани, районні планування та програми соціально-економічного розвитку (поділяються на державні, обласні, районні).

Державні програми розвитку міст республіканського підпорядкування, а також найбільших промислових, науково-освітніх, культурних центрів складаються на 10-15 років. основні завдання цих програм ухвалюються постановами Кабінету Міністрів України.

Програми розвитку інших міст формуються у складі програм економічного і соціального розвитку адміністративних областей, районів і затверджуються відповідними радами.

Реалізація цілей і завдань управління містом досягається за допомогою системи підпрограм життєзабезпечення населення та механізму забезпечення функціонування міста. Розраховані на 1 рік, ці підпрограми слугують засобом оперативного управління міським господарством. До підпрограм, які орієнтовані на життєзабезпечення населення належать „Соціальний захист населення, соціальне забезпечення”, „Трудові ресурси та ринок праці”, „Охорона здоров'я населення”, „Охорона навколишнього середовища”, „Забезпечення громадського порядку, боротьба зі злочинністю”, „Житло”, „Комунальне господарство”, „Торгівля, громадське харчування та побутове обслуговування населення”, „Освіта”, „Культура і мистецтво”, „Фізкультура і спорт”, „Імміграційна політика”, „Стабілізація демографічної ситуації”. До підпрограм, спрямованих на систему забезпечення функціонування міста належать „Розвиток виробничого потенціалу міста. Промислова політика.”, „Науково-технічний розвиток та інноваційна діяльність.”, „Енергозабезпечення”, „Енергозбереження”, „Міський транспорт та зв'язок”, „Сприяння розвитку підприємництва та сучасної ринкової інфраструктури. Конкуренсна політика.”, „Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку міста. Фінансова політика.”.

Перспектива розвитку міста визначається системою довгострокових прогнозів: Генеральних планів міст, районних планувань, прогнозів населення і трудових ресурсів, галузевої структури, виробничої і соціальної інфраструктури та інших прогнозних розрахунків.

Генеральний план міста – архітектурно-планувальний документ, в якому визначаються перспективи забудови і розвитку міста на 20-30 років. Залежно від рангу міста затверджується Кабінетом Міністрів України або міською радою. У цьому документі оцінюється середовище як комплекс ресурсів життєдіяльності населеного пункту та пропозиції щодо перетворення середовища з метою організації чи розвитку діяльності. У Генеральному плані відображається територіально-планувальна організація міста – виділення виробничих, торговельних, житлових, адміністративних та інших зон території та планувальних елементів міста. Проектну документацію районного планування та містобудування виконують у вигляді пояснювальних записок, графічних матеріалів.

Отже, реалізації регіональної політики великою мірою залежить від якості виконання прогнозів, програм, планів та їх узгодженості на різних територіальних рівнях.

Зарубіжний досвід управління регіональним розвитком та проведення регіональної політики

Господарська практика багатьох країн світу, особливо Польщі, Франції, США, Канади, Японії, свідчить про ефективність планування економіки і територіального управління в умовах високорозвинених ринкових відносин. Територіальне управління у різних країнах має свою специфіку. У більшості зарубіжних країн склалася триланкова система управління територіальним соціально-економічним розвитком. Поряд з центральними органами управління управлінською діяльністю займаються великі регіональні та локальні територіальні структури. Центральні органи територіального управління здійснюють макрорегулювання процесів соціально-економічного розвитку. Тут же формується законодавче середовище, що регламентує всю діяльність у сфері територіального управління.

Регіональну політику в деяких країнах здійснюють спеціалізовані державні директивні або дорадчі органи. Наприклад, у Польщі діє Державна рада територіального розвитку. До її складу входять представники як законодавчої, так і виконавчої влади. До компетенції Ради входить підготовка пропозицій щодо формування державної регіональної політики, оцінок в галузі територіального планування.

У Франції багато років функціонує Міжміністерський комітет з проблем регіональних дій і впорядкування території, що приймає урядові рішення в галузі регіональної політики. В житті їх втілює Представництво з упорядкування території, голова якого підпорядковується безпосередньо прем'єр-міністру.

У Канаді діє комітет Кабінету Міністрів з питань економічного та регіонального розвитку.

У США функціонує Президентська комісія з проблем федералізму. Вона займається підготовкою аналітичних звітів і рекомендацій для президента і Конгресу, виробленням шляхів удосконалення федеративних відносин. Координацією поточної діяльності федеральної адміністрації з питань удосконалення міжрегіональних відносин.

В Японії при Кабінеті Міністрів діють Економічна консультативна рада та Консультативна рада планування комплексного розвитку території. Керує ними прем'єр-міністр. Основним робочим органом у державному апараті Японії, що розробляє державну регіональну політику, програми і плани регіонального соціально-економічного розвитку, є Управління економічного планування.

Це свідчить про значну увагу державних органів до проблем регіонів.

Корисним для України є досвід управління регіональним розвитком у ЄС. Варто зауважити, що у ЄС проблеми регіональної політики є предметом піклування не тільки національних урядів, але й міждержавних владних структур. При Раді ЄС створений спеціальний Комітет Регіонів, який на консультативних засадах допомагає урядам країн та Раді вирішувати регіональні питання. Функціонує Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР), що бере участь у реалізації як національних, так і міждержавних регіональних програм типу „Стар” (створення систем комунікацій у депресивних регіонах), „Валорен” (освоєння енергетичного потенціалу в цих же регіонах), „Реневаль” (підйом регіонів із традиційним суднобудуванням), „Резідер” (реструктуризація і переорієнтація регіонів із розвинутою чорною металургією і вугільною промисловістю) та інших програм. Значну підтримку здійснює Європейський інвестиційний банк.

Країнами ЄС вироблена регіональна економічна політика, що характеризується двома підходами:

- забезпечення пропорційного і рівномірного розвитку регіонів;
- пріоритетний розвиток найбільш розвинених регіонів, так званих економічних „локомотивів”.

При цьому використовуються механізми „ринкової моделі регіонального розвитку”, що пройшла наступні модифікації:

1. невідкладна допомога кризовим регіонам (із боку окремих держав чи держав Співтовариства ЄС у цілому);
2. міжрегіональний перерозподіл економічного росту всередині окремих держав з орієнтацією на збалансований регіональний розвиток і утворення „плюсів росту“;
3. реструктуризація регіонів, що базується на неокласичних і технологічних теоріях з орієнтацією на максимальне використання внутрішнього потенціалу кожного регіону, підтримку малого і середнього бізнесу;
4. регіональний саморозвиток на базі інтересів регіонів і покладання відповідальності за їх розвиток на місцеву владу;

Дві перші модифікації використовувалися на початку інтеграційних процесів (50-70 роки), два останні – на сучасному етапі.

Відповідно до Європейської хартії місцевого самоврядування держави ЄС прагнуть не керувати регіонами, а здійснювати лише регулюючий вплив., визначати загальні умови їх самостійної діяльності, погоджувати пропорції державної і регіональної участі в тих чи інших програмах, захищати загальнонаціональні інтереси у пріоритетах розвитку регіонів. Існує три моделі організаційно-управлінських моделей державної регіональної політики: „відносної автономності“, „агентська“, „гнучкої взаємодії“. У країнах Заходу панує перша, у постсоціалістичних – друга. Департаменти Франції, графства Англії, землі ФРН мають кілька разів більше прав і фінансових можливостей та важелів, ніж навіть обласні регіони в Україні.

Зазначені принципи регіональної політики ЄС можуть бути використані і у вирішенні регіональних проблем в Україні.

Зовнішньоекономічні зв'язки

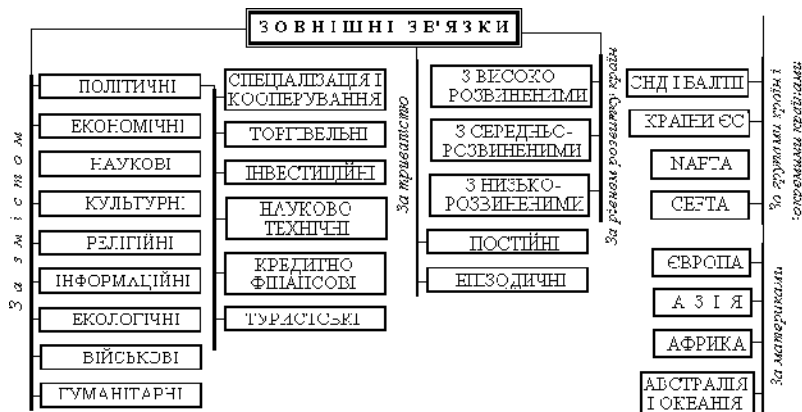

Рис.5.2. Загальна структура зовнішніх зв'язків (За М.Гонаком)

Під **зовнішніми зв'язками** держави розуміють «взаємообмін» з країнами світу продуктами матеріального виробництва, енергією, послугами, інформацією на основі міжнародного поділу праці, а також співробітництво політичних органів, спрямоване на ефективне розв'язання глобальних проблем людства, розширення особистих контактів громадян» (М.Гонак, "Соціально-економічна географія України" (за ред.проф.О.Шаблія) - Львів: "Світ", 1998) (рис.5.2.).

Отже, саме система зовнішніх зв'язків визначає становище країни у сучасному суспільстві, має виняткове значення у зміцненні взаємин між державами, збереженні миру й безпеки у світі. Зовнішні зв'язки між країнами відрізняються винятковою складністю структури і багатогранністю.

Іноземна пряма інвестиція - це інвестиція, що передбачає довгострокові взаємовідносини, які відображають тривалу зацікавленість іноземного інвестора в резидентському підприємстві в економіці країни, яка не є країною інвестора. Метою прямого інвестора є суттєвий вплив на управління підприємством-резидентом.

Підприємство прямого інвестування - це підприємство, в якому іноземний інвестор є володарем не менш 10% загального обсягу статутного фонду підприємства.

Таблиця 5.3.

Географічна структура експорту-імпорту послуг

(млн.дол.США)

	Всього	Країни Снд	Інші країни світу	Європа	Країни ЄС	Азія	Африка	Америка	Австра-лія і Океанія	Неви-значені країни
Експорт										
1994	2118,4	1106,7	1011,7	376,3	286	176,6	24,7	46	1,3	386,8
1995	2621,5	1626,9	994,6	435,7	382,7	137,1	18,7	64,7	0,5	337,9
1996	4746,6	3476,7	1269,9	660,6	582,2	240,7	29,5	131	3,5	204,6
1997	4738,4	3333,3	1405,1	832,5	740,5	298,5	32	198,8	2,2	41,1
1998	3819,8	2351,7	1468,1	856,3	766,6	286,4	48,1	216,5	2,2	58,6
1999	3613,9	2250,8	1363,1	781,9	733,1	281,4	38,5	169	2,5	89,8
2000	3486,8	2141,4	1345,4	778,2	726,3	262,4	28,4	186,3	1,5	88,6
2001	3544,4	2151,9	1392,5	806,5	762	265,1	35,2	177,2	1,8	106,7
2002	4055,3	2430,1	1625,2	984,5	932,6	260,2	36,2	215,3	6	123
2003	4248	2323,5	1924,5	1199,8	1143,8	297,4	51,9	259,5	3	112,9
2004	5307,9	2515,5	2792,4	1653,8	1522,3	406,1	51,4	409,3	3,1	268,7
2005	6134,7	2849,2	3285,5	1870,4	1726,1	558,3	73,2	476,8	7	299,8
Імпорт										
1994	309,4	84,8	224,6	140,7	123,6	41,6	8,9	18	0,4	15
1995	631,1	260,4	370,7	209,8	188,9	70,7	4,9	34,6	0,4	50,3
1996	1204,5	344,8	859,7	267,7	244,7	90,4	6,3	278,7	0,2	216,4
1997	1418,4	397,5	1020,9	388,5	290,6	86,5	33	315,2	7,1	190,6
1998	1430,9	366,2	1064,7	465,2	366	66,4	6,4	321,6	1,4	203,7
1999	1113,2	236,4	876,8	341,3	311	73,8	5,1	285,7	1,7	169,2
2000	1150,9	215,5	935,4	400,9	365,3	65,8	6,1	290,6	1	171
2001	1147,5	232,8	914,7	391,4	369,6	64,9	5,9	304	0,6	147,9
2002	1191,6	295,6	896	414,5	385,2	62,3	8,1	243,3	0,5	167,3
2003	1458	336,8	1121,2	544,1	508,5	78,7	13	268	0,5	216,9
2004	2058,6	407,2	1651,4	877,7	886,1	225,2	20,6	283,4	1,1	243,4
2005	2935	520,7	2414,3	1220,2	1284,2	451,1	28,8	391,7	1,7	320,8

Таблиця 5.4.

Географічна структура експорту-імпорту товарів

(млн.дол.США)

	Всього	Країни СНД	Інші країни світу ¹⁾	Європа	Країни ЄС ²⁾	Азія	Африка	Америка	Австралія і Океанія	Невизначені країни
Експорт										
1996	14400,8	7405,2	6995,6	3456,9	3019,2	2711	209,3	598,3	20,1	-
1997	14231,9	5585,7	8646,2	3675,3	3179,5	3829,2	472,4	652,5	16,8	-
1998	12637,4	4202,3	8435,1	3993	3489,2	2997	562	865,4	17,4	0,3
1999	11581,6	3252,2	8329,4	3790,2	3277,3	3183,8	617,1	692,4	45,1	-
2000	14572,5	4497,5	10075	4680,2	4014	3437,9	731,5	1217,5	7	-
2001	16264,7	4675,4	11589,3	5720,9	4941,8	3970,2	877	1011,9	7,4	-
2002	17957,1	4377,4	13579,7	6515,8	5764,3	5067,7	1055,2	936,9	4,1	-
2003	23066,8	6044,4	17022,4	9147,4	7869,9	5400,7	1250,3	1219,2	4,8	-
2004	32666,1	8557	24109,1	11764,3	9779,3	8030,7	1758	2544,2	11,7	0,1
2005	34228,4	10730,6	23497,8	10881,4	9201,6	8377,4	2393,9	1831,2	13,7	0,3
Імпорт										
1996	17603,4	11175,9	6427,5	4655,6	4285,8	668,8	141,5	931	24,3	-
1997	17128	9879,4	7248,6	5451,6	5017,3	837,2	136,8	797,9	22	0
1998	14675,6	7897	6778,6	4998,5	4681,2	879,1	118,7	755,5	20,9	5,2
1999	11846,1	6743,2	5102,9	3547,4	3332,7	756,7	157,8	588,4	27,2	25,4
2000	13956	8039,9	5916,1	4311,5	3930,7	832	136,4	581,4	54,7	0,1
2001	15775,1	8832,2	6942,9	4981,7	4654,8	970,8	198,5	740,9	51	-
2002	16976,8	8968,2	8008,6	5751,1	5418	1171,6	177,3	856,7	51,5	-
2003	23020,1	11508,5	11511,6	8165,6	7758,8	1971,2	248,8	1072,2	53,4	-
2004	28996,8	15208	13788,8	9887,2	9373,6	2574	279,7	966,1	81,5	0
2005	36136,3	17029,3	19107	12666,4	11871,3	4644,5	426,2	1265,5	103,9	-

Структура і логіка Закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність" (1.09.2006р.)

Закон складається з 7 розділів і 39 статей. Структура закону є класичною. Він включає такі розділи:

- Загальні положення
- Регулювання зовнішньоекономічної діяльності
- Спеціальні правові режими зовнішньоекономічної діяльності
- Економічні відносини України з іншими державами та міжнародними міжурядовими організаціями
- Захист прав і законних інтересів держави та інших суб'єктів зовнішньоекономічної і господарської діяльності України
- Відповідальність у зовнішньоекономічній діяльності
- Порядок розгляду спорів у зовнішньоекономічній діяльності

Спочатку подається загальне уявлення про зовнішньоекономічну діяльність (основні економічні категорії, принципи, суб'єкти, види зовнішньоекономічної діяльності тощо, тобто методологічні основи). Економічні категорії, визначені в 1 розділі, мають важливе безпосереднє значення в міжнародних економічних відносинах. Кожний термін розкривається досить докладно, передбачаються усі можливі нюанси (наприклад, подається широка класифікація квот: глобальні, групові, експортна, індивідуальні; з доповнення – антидемпінгові, компенсаційні, спеціальні).

У 2 розділі "Регулювання зовнішньоекономічної діяльності" перш за все показана роль держави в регулюванні зовнішньоекономічної, визначено органи державного регулювання та місцевого управління зовнішньоекономічної діяльності, принципи митного регулювання, страхування зовнішньоекономічних операцій, державне замовлення, облік, звітність. В цьому ж розділі визначено цілі в регулюванні зовнішньоекономічної діяльності.

Докладно розглядаються питання, які стосуються експорту – імпорту, ліцензування та квотування зовнішньоекономічних операцій.

Інші розділи закону є більш специфічними, вони стосуються більш вузьких питань, таких як спеціальні економічні зони, економічні відносини України з іншими державами та міжнародними міжурядовими організаціями, права та відповідальність у зовнішньоекономічній діяльності. В цих розділах розглядаються питання стосовно України як держави та суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

В законі чітко простежується логічна побудова від більш загальних понять до більш вузьких. Кожний розділ докладно розкривається за допомогою статей. На нашу думку, в законі відображено послідовно всі можливі питання стосовно зовнішньоекономічної діяльності України.

В законі наголос робиться на розкритті основних економічних категорій, які стосуються зовнішньоекономічної діяльності, та на питанні регулювання зовнішньоекономічної діяльності (особливо ролі державних органів в цьому процесі). Крім того, розкрито питання безпосередніх стосунків України з іншими державами та міжнародними міжурядовими організаціями, щодо захисту прав і інтересів держави та інших суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України, щодо відповідальності у зовнішньоекономічній діяльності.

Стосовно перших двох розділів методологічно вдало виділені основні принципи та економічні категорії. Дане визначення зовнішньоекономічної діяльності, зовнішньоекономічного договору, валютних коштів, аудиту, іноземних інвестицій, спеціальних економічних зон, спільних підприємств, товару, квот, ліцензій, експорту, імпорту тощо. Тобто висвітлене широке коло питань (економічних категорій), про які надалі йде мова в інших розділах закону.

Стосовно деяких важливих економічних категорій було внесено поправки щодо більш точного визначення понять "експорт", "імпорт", різновидів квот та ліцензій. Ці поправки, більш точні визначення роблять закон більш точним, більш адаптованим до економічної ситуації в країні. Але цього не можна сказати про всі нові визначення економічних категорій. Наприклад, старе визначення демпінгу, на нашу думку, є більш вдалим, краще відображаючим сутність цього поняття.

Закон від 1 квітня 1991 року був недосконалим, тому до нього було внесено багато змін – 16 (останні від 14.09.2006). Так деякі визначення економічних категорій було дано більш точно, більш повно ("експорт" та "імпорт" тощо). Наприклад, в новому визначенні поняття "експорт" також надається уявлення про "реекспорт".

В змінах до закону важливим економічним доповненням є розширення класифікацій квот та ліцензій (тобто було додано такі види квот та ліцензій, як антидемпінгові, компенсаційні, спеціальні). Це відображає більш конкретні обмеження або права і, як наслідок, надає більше чіткості у відносинах між країнами, надає можливість розширення сфери діяльності в зовнішньоекономічних відносинах.

У змінах до закону відзначено дію нового органу державного регулювання – Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі.

Необхідно більш чітко визначити принципи та процедуру іноземного інвестування в Україну, гарантії цих інвестицій. Визначити такі операції, як міжнародний франчайзінг, факторинг та фінансування венчурних проектів. На сьогодні також можливо має сенс спрощення процедури здійснення зовнішньоекономічної діяльності, зниження оподаткування, яке сьогодні є досить суттєвим фактором зниження активності зовнішньоекономічної діяльності.

